

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Ühiskonnateaduste instituut

Anu Varep

**TEISMEEAS EMAKS SAANUTE ARVAMUSED ENDA
TOIMETULEKUST NING TULEVIKUPLAANIDEST**

Magistritöö

Juhendaja: Ph. D. Kairi Kasearu

Juhendaja allkiri: _____

Tartu 2014

ABSTRACT

Teenage Mothers' Opinions about Coping and Future Plans

Teenage motherhood and everything attendant has a negative stigma in society. Young mothers are one of the target groups who are difficult to get back to school and/or integrate back to school. Statistics about teenagers as young mothers is decreasing, but the subject is still topical, because teenage mothers who gave birth before 2012 are starting to come back to educational and labour market. These problems have created a new target group to society called NEET.

The aim of this thesis was to analyse and give an overview of teenage mothers' opinions about how they cope with pregnancy and with the life after giving birth and what the possible obstacles are to continue education or return to labour market.

The theoretical part gives an overview of the resources and research on this matter. The theory is based on life course theory that describes life stages following each other and that are influenced by socio-cultural factors. The methodological part of this thesis is based on qualitative research. During the course of this work, six interviews with seven women were conducted. Thematic content analysis was performed in order to find out teenage mothers' opinions about their problems and future plans.

The interviews showed that teenage mothers in the target group were emotionally and financially affected by their parents' divorce in their childhood and the relationship in the family after that. The attitude towards teenage mothers was different from the point of view of their teachers and fellow students: there was positive and negative attitude. The results of the research show that despite of those special turning points in their life course (teenage motherhood, giving birth, parents' divorce, moderate financial situation) teenager mothers are optimistic about the future. Kinship support is considered important to realise the future plans and they see as a main obstacle the economical situation.

Key words: teenager, teenage pregnancy, teenage motherhood, NEET- youth, coping emotionally and financially.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 TEOTEERTILINE ÜLEVAADE	6
1.1 Töös kasutatavad mõisted	6
1.2 Elutee teooria.....	7
1.3 NEET-noorte termin ja kontseptsioon.....	10
2 INDIVIDUAALSED NING SOTSIAALSED MUUTUSED TEISMEEAS LAPSE SAANUTE ELUS.....	13
2.1 Individuaalsed muutused teismelise ema elus.....	13
2.1.1 Teismelise areng ja arenguülesanded.....	13
2.1.2 Teismeeas rasedus: põhjused ning probleemid	15
2.2 Sotsiaalsed muutused teismelise ema elus ning sotsialiseerumine pärast lapse sünni	19
2.2.1 Sotsialiseerumise olemus ning sotsialiseerumise agendid.....	19
2.3 Probleemi püstitus ning uurimuse eesmärk.....	26
3 METOODIKA	28
3.1 Metodoloogia valik	28
3.2 Andmekogumismeetod.....	29
3.3 Valim ja uurimuse käik	30
3.4 Andmete analüüsimeetod	32
3.5 Uurimuse eetilise aspekt	33
4 ANALÜÜS, JÄRELDUSED, ARUTELU	34
4.1 Teismeliselt emaks saamise lugu	34
4.2 Lapsepõlve kodu sotsiaalmajanduslik taust ja suhted vanematega.....	36
4.2.1 Majanduslik olukord teismelise ema lapsepõlvekodus.....	36
4.2.2 Teismeliste suhted oma vanematega.....	38
4.2.3 Vanemate haridustase	42
4.3 Koolikohustuse täitmine ja suhted koolis.....	43
4.4 Võrgustik teismeeas ema märkamisel ja toetamisel.....	48
4.5 Teismeliste emade arvamused tulevikuplaanidest	52
KOKKUVÕTE	55
KASUTATUD KIRJANDUS	58
LISAD.....	63
Lisa 1. Elussünnid ema vanuserühma järgi 2009 – 2012.....	64
Lisa 2. Peter Blossi viis teismeeas faasi.....	65

SISSEJUHATUS

Tänapäeva ühiskond, mida võib iseloomustada märksõnadega *globaliseerumine*, *postmoderniseerumine*, *riskiühiskonna kujunemine* jne, esitab noortele suuremaid väljakutseid kui kunagi varem. Kiirelt arenev ja muutuv maailm sunnib sammu pidama suurenevate nõudmiste ning kallineva elatustasemega.

Suured muutused on toimunud hariduse väärtustamises. Hariduses nähakse tegurit, mis peab aitama elus edasi jõuda ning tagama parema ja tasuvama töö. Kui aastaid tagasi võis keskharidust pidada tööturul eeliseks ning see pakkus erinevaid karjäärivõimalusi, siis tööturu hetkeolukord püstitab kõrgemad nõuded kvalifitseeritud tööjõule, muutes keskhariduse miinimumnõudeks.

Vöörmann (2004: 16) väidab, et varasemate põlvkondade integreerumist tööturule võis käsitleda suhteliselt lühiajalise ja probleemivaba sündmusena, kuid tänapäeva noorte jaoks on see märksa komplitseeritum, tuues kaasa palju muutusi ja põhjustades segadust ning ebakindlust.

See protsess võib aga eriti valulik olla nende noorte jaoks, kes ei õpi ega tööta või kes on olnud sunnitud oma õpingud mingitel põhjustel katkestama. Just selle sihtgrupi õpingute juurde tagasi toomine ja/või tööturule integreerimine on probleem, mis nõuaks senisest hoopis suuremat tähelepanu.

Pettai (2010) sõnul on koolist väljalangemine üks tõsisemaid sotsiaalseid probleeme Eestis ja ka paljudes teistes riikides. Kooli pooleli jätmise saab noorele saatuslikuks, mis paljuski määrab kogu tema edaspidise elu, koolitee katkestanud noortel on vähem valikuvõimalusi: neil puudub amet ning seetõttu on nad tööturul teistega võrreldes kehvas seisus. Seetõttu on Eesti noored töötuse poolest suur riskirühm.

Nimetet probleemidega seoses on ühiskonda tekkinud NEET noorte rühm (NEET-noored, ingl. k. not in employment, education or training), kes ei õpi ning ei tööta ja keda on Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fondi andmetel 15 - 29aastaste noorte seas Eestis hinnanguliselt 40 000 (Eurofond 2012). NEET noored jaotuvad viide kategooriasse, millest ühe moodustavad teismelised emad, kelle haridustee on katkenud ning töökogemus on vähene või puudulik.

Teismeeas emaks saamine muudab kooliskäimise ning hariduse omandamise keerulisemaks. Statistika järgi on viimasel neljal aastal teismeliste sünnitajate arv

vähenenud (vt lisa 1). 2012. aastal oli alla 16 aastaste hulgas kaheksa ning vanuses 16-19 sünnitas 486 teismelist. Seda on peaaegu poole vähem kui aastal 2009. Tuleb aga arvestada, et sünnitusikka jõudnud teismeliste arv oli vaadeldaval perioodil väiksem (Statistikaamet 2014).

Vaatamata positiivsele statistikale on antud teema ühiskonnas jätkuvalt aktuaalne, kuna haridusse hakkavad tagasi tulema ning tööturule sisenema just enne 2012. aastat sünnitanud alaealised.

NEET-noorte temaatikat on Eestis uurinud Kairi Kasearu ja Avo Trumm (2013), Marge Unt (2012) ja Maiu Lünekind (2013). Lünekindi magistritöö (2013) „NEET-noorte probleemid ning võimalikud lahendused NEET-noorte ja spetsialistide käsitluses“ keskendus NEET-noortele ning nende probleemidele üldisemalt. Käesoleva töö uurimissubjektiks on aga vaid NEET-noorte üks alarühm: haridustee katkestanud ning vähese või puuduva töökogemusega teismelised emad.

Eelnevast tulenevalt on magistritöö **eesmärk** välja selgitada teismeliste emade arvamused enda toimetulekust raseduse ajal ning peale lapse sünni ja võimalikest takistustest haridustee jätkamisel ning tööturule sisenemisel.

Arenguteooriate järgi käsitletakse mõistet „teismeline“ vanuseti erinevalt. Käesolevas töös on teismelisteks emadeks need noored, kes on vanuses 16 - 19 esmakordselt emaks saanud.

Magistritöö jaguneb neljaks peatükiks. Esimeses peatükis kirjeldan töö teoreetiliseks aluseks olevat elutee teooriat (*life course theory*) ning NEET-noorte mõistet üldisemalt. Teine peatükk keskendub teismee rasedusega kaasnevatele individuaalsetele ning sotsiaalsetele muutustele teismelise elus. Kolmandas osas kirjeldan uurimismetoodikat ning analüüsin uurimuses osalejatega läbiviidud intervjuusid, nende arvamusi teismeeas emaks saamisest ning tulevikuväljavaadetest. Kolmas osa sisaldab ka analüüsitulemustel põhinevat arutelu. Töö lõpeb järelduste ning kokkuvõttega.

Täna intervjuudes osalejaid, kes jagasid minuga väga isiklike läbielamisi ja tundeid.

Tänuõnad juhendaja Kairi Kasearule, kes oli alati nõu ja jõuga abiks ning kelle konstruktiivne tagasiside oli innustavaks toeks töö kirjutamisel.

Täna oma perekonda kannatliku ja mõistva suhtumise eest minu õpingutesse.

1 TEOTEERTILINE ÜLEVAADE

1.1 Töös kasutatavad mõisted

Magistritöös uuritavad subjektid jäävad vanusesse 16-19, seega võib neid nimetada nii alaealiseks, lapseks, teismeliseks kui ka nooreks. Töös kasutatavad mõisted:

alaealine/laps – alla 18-aastane inimene. Lapse loomulik kasvukeskkond on perekond, kus tema eest hoolitsevad vanemad või isikud, kelle hoolde laps on seadusega usaldatud (Lastekaitse liit, 2013);

teismeline – Erik Eriksoni psühhosotsiaalsete staadiumite järgi jääb teismeiga 14 – 20 aasta vahele (Butterworth, Harris, 2002: 321). Peter Blos (1962, viidatud Mangs, Martell, 2000: 335 kaudu) jagab teismeea viide erinevasse faasi ning vanuse järgi kuuluvad 16 – 19-aastased hilisteismeikka.

noor – noorsootöö seaduses § 2 loetakse Eestis nooreks seitsme kuni 26-aastane füüsiline isik (Noorteseire aastaraamat 2010). Alates 2008. aastast on Euroopa Liit defineerinud „noore“ 13-30 aasta vanuseks inimeseks (Youth in... 2008: 16). Töötukassa mõistes on noor 16–24-aastane töötu (Tööturuteenuste ja -toetuste seadus, 2013, § 2). Suur osa autoreid on paigutab nooruse siiski 15- ja 24-elu aasta vahele (Jones 2009);

NEET noor – tüüpilised 15–24-aastased, kes olenemata haridustasemest ei tööta ega õpi ning seetõttu on nende tööturult eemale jäämise ja sotsiaalse tõrjutuse risk suurem (Eurofond 2012);

teismeea rasedus – rasedus, mis ilmneb enne 18. aastaseks saamist. Enamus sellisesse situatsiooni sattunud naised ei ole lõpetanud keskkooli/gümnaasiumi ning on majanduslikult sõltuvad oma vanematest (Harris, White, 2013: 451);

sotsialiseerumine – protsess, mille käigus indiviidi saavutab eneseteadlikkuse ning õpib oma ühiskonna kultuuri (Haralambos & Holborn 2008: 686);

Kuna vanusevahe 16-19 mahub nii mõiste teismeline kui ka noor alla, siis käesolevas töös kasutatakse neid mõisteid paralleelselt.

1.2 Elutee teooria

Käesoleva uurimistöö teoreetiliseks raamistikuks on Glen Elderi jr (sünd 1934) poolt loodud elutee teooria (*the life course theory – life course perspective*), mis peab oluliseks elusündmuste järjestatust sünnist kuni surmani.

Elutee teooria aitab mõista suhet aja ja inimekäitumise vahel jälgides, millist mõju avaldab inimese elule kronoloogiline vanus, suhted, tavalised üleminekud elus (siirded) ning sotsiaalsed muutused. Lisaks mõjutavad inimese elusündmuse tema karakteristikud ning keskkond, kus ta elab (Hutchison, 2010: 8).

Elutee teooria toetub traditsioonilistele arengupsühholoogia teooriatele, mis käsitlevad erinevatel arenguetappidel inimese elus asetleidvaid etteaimatavaid elusündmuseid. Lisaks eelpool mainitule pöörab elutee teooria suuremat tähelepanu sellele, kuidas ajalugu, sotsiaalne asukoht ja kultuur mõjutavad indiviidi kogemusi igal eluetapil (ibid: 11).

Sotsioloogid ei sea kahtluse alla arengupsühholoogide ideed, et vanus ja vananemine on seotud bioloogilise ja psühholoogilise arenguga, aga nad lisavad, et neid kahte ei saa täielikult mõista viitamata sotsiaalsele kontekstile (Haralambos & Holborn 2008: 743).

Pilcher (1995) toob välja, et elutee on käitumiste sotsiaalselt määratletud „ajatabel“, mida peetakse sobivaks teatud eluetappidel ükskõik millises ühiskonnas. Ta lisab, et eluteed ei erine ainult ühiskonniti vaid võivad olla erinevad ka ühiskonna sees (ibid: 744).

Elutee teooria põhikontseptsiooni mõistmise juures on olulised järgmised mõisted: kohort (*cohort*), siire (*transition*), trajektoor (*trajector*), elusündmus (*life event*) ja pöördepunkt (*turning point*).

Mõistete lühiseletused:

- **kohort** on grupp inimesi, kes on sündinud samal perioodil ning kogevad sotsiaalseid muutuseid antud kultuuris samas vanuses ning järjestuses. Kohordid erinevad suuruse poolest ning need erinevused mõjutavad hariduse, töö ning pereelu võimalusi (Hutchison 2010:11).

Magistritöö kontekstis moodustavad kohordi 16-19 aastased, kes on selles vanuses lapse saanud. Nad on kogenud sarnaseid sotsiaalseid muutuseid samas vanuses ning järjestuses ning seetõttu on neil erinevad võimalused hariduses, töö- ning pereelus;

- **siire** tähendab muutust rollis või staatuses, mida esitab selge lahkumine eelnevast rollist või staatusest. Iga inimene kogeb mitmeid siirdeid oma elu jooksul: kooli minek, puberteedi algus, koolist lahkumine, esimene töökoht, kodust lahkumine, pensionile jäämine jne. Pereelus toimuvad samuti siirded: abielu, lapse sünd, lahutus, uuesti abiellumine, surm. Iga siire muudab pere staatust ning rolli ja sellega kaasneb pereliikme väljumine ning sisenemine pereringi (ibid: 14).

Teismelistel emadel jääb pooleli haridustee ning seetõttu võib olla nende sisenemine tööturule raskendatud. Selle asemel on nad sunnitud siirduma täiskasvanuella, kuna lapse kasvatamine vajab emotsionaalset ning majanduslikku vastutust. Noortel emadel jääb poolikuks teismee areng;

- **trajektoor** on pikemaajaline muster stabiilsusest ning muutustest inimese elus, mis tavaliselt hõlmab mitmeid siirdeid. Trajektoorid ei pruugi olla sirged, aga nende suund on järjepidev. Kuna inividid ning perekonnad elavad oma elu erinevates valdkondades, siis nende elud koosnevad mitmetest omavahel lõikuvatest trajektooridest – nagu näiteks hariduse, pereelu, tervise, ja töö trajektoorid. Trajektoore on võimalik vaadelda eraldi kui ka ühe eluliinina (ibid: 15);

Teismeliste emade haridustee trajektoori suunda mõjutab kooliajal rasedaks jäämine.

- **elusündmus** on sündmus, mis toob kaasa järsu muutuse, mille tagajärjeks võib olla tõsine ning kauakestev efekt. Mõiste viitab sündmusele endale, aga mitte siirdele, mis selle sündmuse tõttu toimub (ibid).

Eelnevast tulenevalt on elutee teooria järgi lapse sünd üks elus toimuv sündmus, aga lapse saanud teismelise jaoks on see siire teismelisest lapsevanemaks, kuna muutuvad elurollid ning staatus;

- **pöördepunkt** on elusündmus või siire, mis tekitab püsiva muutuse elutee trajektoorigil. Pöördepunktidest enda elus saavad inimesed aru aja möödudes (ibid).

Lapse sünd võib olla siire või elusündmus, kuid teismelise puhul võib oletada, et nii varajases eas rasedaks jäämine on pigem pöördepunkt.

Traditsiooniliste arenguteooriate järgi on arengu trajektoorid enam vähem pidevad, liikudes püsivalt ühelt etapilt teisele. Elutee trajektoorid on sellele vastupidised, need sisaldavad mitmeid katkestusi, ootamatuid peatusi ning mõned erilised elusündmused võivad muutuda pöördepunktideks, mis muudavad püsivalt trajektoori suuna (Hutchison 2010: 18).

Teismeeas lapse saamine on üks sellistest elutee pöördepunktidest, mis võib katkestada või muuta haridus- või ka tööelu trajektoori suuna ning sellega seoses muutuvad teismelise rollid ning staatus.

Rutteri (1996 viidatud Hutchison 2010: 19 kaudu) longituuduuringust ilmnes, et kolm olulist elusündmust võivad muutuda pöördepunktideks:

- a) elusündmused, mis sulgevad või avavad võimalusi;
- b) elusündmused, mis tekitavad püsivaid muutuseid inimest ümbritsevas keskkonnas;
- c) elusündmused, mis muudavad inimese eneseteadvust, uskumusi ning ootuseid.

Ühest küljest võib järeldada, et teismeeas emakssaamine on elusündmus, mis viib noore eemale stabiilsest arengutrajektoorist ning võtab temalt võimaluse saada parem haridus ning tulevikus olla konkurentsivõimelisem tööturul.

Teisest küljest paneb emadus proovile noore teadmised, oskused ja võimed lapse kasvatamisel. Kindlasti muudab lapsesaamine püsivalt teismelise eneseteadvust, uskumusi, ootusi, aga ka teda ümbritsevat keskkonda.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et teismeeas emaks saamine on oluline pöördepunkt elutee trajektooriga, millel võivad olla pikaajalised tagajärjed, muutes noore inimese võimalusi tööturul ning elukvaliteeti tulevikus.

Sarnaselt elusündmustele võivad ka eluteel läbitud siirded muutuda olulisteks pöördepunktideks. Harveni (2000, viidatud Hutchison 2010: 19 kaudu) järgi on üheks selliseks näiteks siire, mis toimub nõ „valel ajal“ (ingl. k. *off-time*) ehk siis siire ei toimu tüüpilisel eluetapil vaid väljaspool seda.

Vanusest tingitult „õigel“ ja „valel“ ajal toimuvad elusündmused ja siirded on elutee teoorias olulisel kohal. Elusündmuste ajastusega (*timing of life*) saab sotsiaalsete normide ja ootuste järgi klassifitseerida sisenemisi ning väljumisi olulistesse rollidesse ning staatustesse siirde perioodil (Hutchison 2010: 21).

Kronoloogiline vanus ei ole ainuke tegur, mis on kaasatud elusündmuste ajastusse. Eluteed uurinud teadlased on vaadelnud vanust neljast erinevast aspektist lähtuvalt: bioloogiline, psühholoogiline, sotsiaalne ja spirituaalne vanus (ibid).

Hutchisoni (2010: 22) järgi viitab **bioloogiline vanus** inimese bioloogilisele arengule ning füüsilisele tervisele, mida võib mõõta erinevate organsüsteemide funktsioneerimise kaudu. **Psühholoogiline vanus** sisaldab nii käitumuslikke kui ka tajutavaid komponente. Käitumuslikud komponendid on inimese võimed ning oskused, mis aitavad kohaneda bioloogiliste ning keskkonnast tulenevate muutustega. Tajutav komponent tähendab inimese enda arvamust sellest, kui vana ta on ehk siis, kui vanana ta ennast tajub. **Sotsiaalne vanus** viitab rollidele ja käitumisele vastavalt ühiskonna ootustele ehk teisisõnu on see sotsiaalselt konstrueeritud tähendus mingile kindlale vanusele. Teatud vanuses inimestelt oodatakse ühiskonnas mingit kindlat käitumist kindlal ajal, mida nimetatakse vanuse normiks. **Spirituaalne vanus** osutab elu mõtte otsingule, milles inimene juurdleb elu tähenduse, eesmärkide ning suhete üle. Elutee teooria uurijad ei ole spirituaalsele vanusele olulist tähelepanu pööranud.

Heinz (Furlog 2009: 2 kaudu), kes on vaadelnud noorte üleminekuid elutee teooriate kontekstis, nendib, et piirid erinevate elutee faaside vahel on muutunud udusemaks ning vähem sõltuvaks kronoloogilisest järjestusest. Siiretevahelise ülemineku aeg ja pikkus (lapsepõlv, noorukiiga, täiskasvanuiga, vanadus) ei sõltu enam nii palju vanusest, vaid nõuab rohkem üksikisiku otsuseid.

1.3 NEET-noorte termin ja kontseptsioon

Noori, kes erinevatel põhjustel on jätnud pooleli haridustee ning ei ole veel alustanud töökarjääri või on tööturult välja langenud, kategoriseeritakse ühise nimetusena NEET-noored.

NEET noorte mõiste pärineb Suurbritanniast, kus 1980ndate lõpus muudeti sotsiaaltoetuste süsteemi, mille tulemusena 16-18 aastateid noori ei arvestatud enam kui töötuid ning nad jäeti ilma töötutele mõeldud toetustest. Probleemile lahenduse leidmiseks uuriti noorte töötuse olukorda ning tulemustest selgus, et osa 16-18-aastastest noortest ei oma ühtegi tavapärasest sotsiaalset staatust: nad ei õpi, ei tööta ega osale ka tööga seotud koolitustel. Algselt nimetati uuringus selliseid noori „0-staatusega noorteks“, aga termini täpsemaks ning selgemaks muutmiseks hakati

kasutama NEET-terminit (ingl.k. *Not in Employment, Education or Training*) (Furlong 2006).

Kitsalt vanuseliselts piiratud NEET-rühm on suhteliselt homogeenne ja probleemid sarnased. Hiljem on NEET noorte vanusepiire oluliselt laiendatud: algselt 15–19, hiljem 15–24, veel hiljem juba ka 15–29. Praegu väljastab Eurostat ametlikku statistikat kolme vanusrühma lõikes: 15–19, 20–24 ja 25–29 (Kasearu, Trumm 2012: 2).

Eestis on NEET-noorte osakaal noorte vanuserühmas 15-29-eluaastat 19%, mis on Euroopa Liidu kõrgeimaist näitajast (Bulgaaria 21,8%) küll madalam, kuid siiski EL-i keskmisest (12,8%) kõrgem. Euroopa madalaima NEET-noorte osakaaluga riik on Holland (4,4%) (Eurofond 2012).

Praeguse aja ühiskondades moodustab NEET-noorte rühm väga heterogeense grupi. Furlog (2006) märgib, et NEET-noorte puhul on tegemist äärmiselt heterogeense inimrühmaga, kuhu kuuluvad väga erineva tausta, kogemuse, iseloomu ja vajadustega noored. Eurofondi raport (2012: 24) toob välja viis erinevat NEET-noorte kategooriat:

- **traditsioonilised töötud** moodustavad kõige suurema NEET-noorte rühma; nende seas eristuvad lühi- ja pikaajaliselt töötud noored;
- **kättesaamatud**, perekondlike kohustustega seotud või pikaajaliste terviseprobleemidega või puudega noored. Perekondlike kohustuste all mõeldakse siinkohal mõne pereliikme eest hoolitsemist, regulaarseid majapidamistöid ja muid tegevusi, mis võtavad suurema osa noore ajast ega võimalda tegeleda formaalhariduse omandamise ega püsiva formaalse tööga;
- **tegevusetud**, kes vabatahtlikult ei otsi tööd ega soovi ka omandada haridust. On heitunud või seotud ohtliku või asotsiaalse eluviisiga;
- **võimaluste otsijad** on noored, kes otsivad aktiivselt tööd või koolitust, aga hoiduvad võimalustest, mis nende arvates ei vasta nende staatusele, teadmistele või oskustele;
- **vabatahtlikud NEET-noored** on seotud reisimise või muude alternatiivsete tegevustega (kunst, muusika, mitteformaalne enesetäiendamine). Kuigi sellesse kategooriasse kuuluvaid noori ei saa rangelt pidada mittetöötavateks ja -õppivateks, ei saa neid ka ametlike määratluste kohaselt liigitada hõivatuteks või õppuriteks..

Käesolevas töös on vaatluse all NEET-noored, kes kuuluvad kategooriasse *kättesaamatud* ehk noored, kes on seotud perekondlike kohustustega. Täpsemalt on uurimisobjektiks teismelised emad, nende toimetulek rasedusega kaasnevate individuaalsete ja sotsiaalsete muutustega ning tulevikuplaanid seoses õpingute ja tööga.

Põhjuseid, miks noortest kujunevad NEET-noored on mitmeid. 2012. aastal Tartu Ülikoolis läbiviidud uuring (Kasearu, Trumm 2013: 10) tõi esile erinevaid riske NEET-nooreks kujunemisel. Tulemustest selgus, et noored ise tajuvad peamiste riskidena vale sõpruskonna tekkimist ja koolikohustuse eiramist, kooli- ja õpikeskkonna sobimatust ja mittetoetavat suhtumist, probleeme vanematekodus.

Olulise põhjusena toodi välja ka (planeerimatu) lapse sünd, mis on noorte neidude NEET-noore staatust süvendavaks ja põlistavaks teguriks. Lapsega kojujäämine takistab õpingute jätkamist. Pikema kojujäämisega kaasneb õpi- ja töömotivatsiooni vähenemine ja varasematest eluplaanidest loobumine. Majandusliku toimetuleku tagavad vanemad, lapse isa või teised lähedased (ibid).

Teismeeas lapse saamine võib tõsta erinevate sotsiaalsete probleemide tekkimise riski. Lapse sünniga kaasnev kohustus ning vastutus võib nii mõnelegi teismelisele emale olla ülejõu käiv. Puuduvad lapsekasvatamise oskused ning kogemused. Olles ise veel laps, võib olla keeruline hoolitseda ja kasvatada kedagi teist, samal ajal kui hoolt ja suunamist vajaks teismeline ise.

2 INDIVIDUAALSED NING SOTSIAALSED MUUTUSED

TEISMEEAS LAPSE SAANUTE ELUS

Lapse sünniga toimuvad naise elus suured muutused. Emadus nõuab vastutustunnet, pühendumist, ohverdamist ja küpsust – teismeline ei anna endale seejuures sageli aru, et see nii on. Teismelise silmis on lapsevanema roll sageli ilustatud kujutelm (Ennet, Kaurov 2008: 53).

Selleks, et mõista paremini teismeeas lapse saamise komplitseeritust, on järgnev peatükk jagatud kaheks. Esimeses alapeatükis olen eraldi välja toonud individuaalsed muutused noore elus emaks saamisel, milles käsitlen pikemalt teismelise arengut, teismeeas rasedust ning sellega kaasnevat probleeme. Teine alapeatükk keskendub sotsiaalsetele muutustele teismelise ema elus.

Teismeeas märksõnaks on **muutumine**. Muutused toimuvad nii füüsilises, kognitiivses, sotsiaalses, emotsionaalses kui ka käitumuslikus arengus. Arengut mõjutavad suuresti ümbritsev keskkond, st perekond, kultuur ja ühiskond. Arenguga võib kaasneda mitmeid probleeme (alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine, varajane seksuaalelu, rasestumine enne täisealiseks saamist, agressiivne käitumine jt) ning perekonnal ja kogukonnal on siin teismeliste jaoks kaitsefaktorina tähtis roll (Ennet, Kaurov 2008: 5).

2.1 Individuaalsed muutused teismelise ema elus

2.1.1 Teismelise areng ja arenguülesanded

Mõistmaks paremini teismelist ema, tuleb arvesse võtta tema ealisi ja arengulisi iseärasusi, kuna selles vanuses teismeline valmistub astuma täiskasvanute maailma. Teismeeas mõistet piiritletakse erinevate valdkondade poolt erinevalt. Psühholoogid defineerivad seda kui eluperioodi, mil tuleb täita kindlad käitumuslikud ja kognitiivsed arenguülesanded. Bioloogid mõistavad teismeeas algusena suguküpsuse saavutamist ning sotsioloogid defineerivad seda kui üleminekuperioodi lapse sõltuvast seisundist täiskasvanu iseseisvaks ja toimetulevaks eluks (Ennet, Kaurov 2008: 5).

Vanuseliselt on teismeeas määratletud mitmeti, kuna inimese areng on väga individuaalne. Erinevad autorid (E. Erikson, S. Freud, J. Piaget, P. Blos, M. Mahler jt)

toovad teismee vanuse välja erinevalt. Üldiselt võib see aeg jääda vanuse 10-22 piiridesse.

Saksa psühhoanalüütik Peter Blos (viidatud Mangs, Martell 2000: 290, 335-336 kaudu) jagab teismee viide faasi, mida selle suhteliselt lühikese perioodi kohta (umbes 10 kuni 20-25 eluaastat) võib pidada paljuks, kuid nagu teadlane osutab, toimub igal aastal teismelise elus nii palju muutuseid, et see on põhjendatud.

Neist viiest faasist võib igaüks alata varem või hiljem kui teoreetiliselt määratletud ning iga faas võib olla lühem või pikem: 1) eelteismeiga (umbes 10-12 aastani); 2) varajane teismeiga (umbes 12-14 aastani); 3) kõrgteismeiga (umbes 14-16 aastani); 4) hilisteismeiga (umbes 16-25 aastani); 5) järelteismeiga (umbes 20-25 aastani) (ibid). Lisas 2 on välja toodud pikem kirjeldus iga teismee faasi kohta.

Arvestades magistritöö uurimissubjektideks olevate teismeliste emade vanuse määratlust (16-19 eluaastat), siis Blosi arengukäsitluse järgi on nad läbinud juba eel- ja varajase teismee ning on jõudnud kõrgteismee lõppu, alustades järgmist etappi ehk hilisteismeiga.

Kõrgteismeeas noore arengut iseloomustavad järgmised märksõnad: füüsilise arengu lõpule jõudmine, abstraktse mõtlemisvõime arenemine, kestev võitlus täiskasvanuna kohtlemise pälvimiseks, spontaansete emotsioonide ja vajaduste kohaldamine sotsiaalsetele normidele ja iseenda väärtushinnangutele vastavaks, pööratakse rohkem tähelepanu teiste inimeste tunnetele, kooliraskused, kontsentratsiooniraskused, passiivsus, ükskõiksus jm (Ennet 2008: 10).

Noore arengut hilisteismeeas aga iseloomustab püüdlus tasakaalu poole. Selle õnnestumine sõltub sellest, kui hästi talub ta konflikte ja hirmu. Teatud pinged ja hirm võivad olla arengule kasulikud ning edendada nende struktuuride integreerimisprotsessi, mis kujundavad iseloomuomadusi ja isiksust (Mangus, Martell 2000: 336).

Samuti iseloomustavad hilisteismeiga mõisted identiteet ja roll. Aktuaalseks muutub ametiroll, sõbra- ja partneriroll tähendab pidevat tundelist hõivatust. Isa- ja emaroll hakkavad tasapisi tunduma võimalikud ja tähtsad. Perioodi lõpuks on välja kujunenud selgepiiriline mehe- ja naisidentiteet (Ennet 2008: 11).

Teismeiga on identiteedi ning rollisegaduse periood (Erikson 1963, viidatud Sharf 2010: 222 kaudu). Noor kahtleb oma maailmas, kuid samal ajal on tal vaja luua oma

„mina“. Noorukil tuleb hinnata oma võimeid, vajadusi, unistusi, majanduslikke võimalusi jpm ning leida vastavalt sellele oma koht elus. Noorele saavad tähtsaks perevälised suhted, mida ta kasutab vanematest eraldumiseks ja endale elus uue koha leidmiseks.

Rollisegadust sellel perioodil suurendab kindlasti teismeeas emaks saamine, kuna noorel tuleb leida tasakaal erinevate rollide vahel: lapsevanemaks olemine, partnerlus ning kool või töö. Teismeline peab kõiki neid rolle täitma nii arengulistel kui ka praktilistel põhjustel, sest vanemaks olemisega kaasneb vältimatu konflikt, kuna teismeiga on egotsentriline periood, mis on keskendunud muutusele ja enese intellektuaalsete ning muude oskuste arendamisele (Ennet, Kaurov 2008: 67-68).

Eriksoni järgi tuleb noorel lisaks füüsilise arengu ja selles eas avalduvate keeruliste seksuaalsete otsustega (abielueelne seks, rasedus, AIDS), teha ka karjäärivalikuid, mis võivad mõjutada kogu tema elu (Sharf 2010: 222, Butterworth 2002: 320). Sellel perioodil algab eluplaanide praktiline realiseerimine: leiab aset professionaalne ja isiksuslik enesemääratlus. Tekivad küsimused: missugune olla (kõlbelis-isiksuseline valik) ja kes olla (kutsevalik) (Kera 2004: 41).

Ennet (2008: 12), toetudes erinevatele autoritele, on lisaks eelpool nimetatule toonud veel välja teismeeaa arenguülesanded, nagu isikliku väärtussüsteemi ning eetiliste põhimõtete omandamine, sotsiaalse kompetentsuse omandamine, enda keha aktsepteerimine ning normaalse tervisekäitumise omandamine, uute suhete loomine mõlemalt soost eakaaslastega, valmistumine abieluks ning perekonna loomiseks.

Erinevatest arengukäsitlustest tulenevalt võib järeldada, et teismeliste rasedus jääb tundlikku arenguperioodi, kus noor püüab leida ja mõista iseennast ning oma kohta maailmas, kuid samal ajal peab tegema väga tähtsaid otsuseid, mis mõjutavad tervet tema elu.

2.1.2 Teismeeaa rasedus: põhjused ning probleemid

Teismelise aeg on ilmselt üks keerukamaid perioode noore inimese eluteel, kus otsitakse alles iseennast ja oma kohta mitmepalgelises maailmas. See on aeg, kus emotsioonid ja tunded võivad olla tähtsamad ratsionaalsest mõtlemisest. See on aeg, mil armutakse ja ollakse maha jäetud, see on aeg, kus täiskasvanutel tuleb kustutada paljude noorte „hingetulekahjusid“. Sellesse perioodi jääb tavaliselt ka esimene

seksuaalvahekord, mis võib lõppeda rasestumisega. Mõne noore elutrajektoor kulgeb sirget rada pidi, mõnel aga on see täis käänakuid ja konarusi.

Oluline põhjus teismeeas rasedaks jäämisel on noore vanus seksuaalelu alustamisel. Boyd ja Bee (2009: 315) väidavad, et mida varajasemas eas muutub neiu seksuaalselt aktiivseks, seda suurem on risk jääda rasedaks. Samas toovad nad riskifaktorina esile ka hakkamasaamise koolis: tüdrukutel, kellel läheb koolis hästi ning kellel on tugev soov hariduslikult midagi saavutada, on teismeeas rasedaks jäämise risk väiksem.

Varane seksuaalelu algus ja teadmiste vähesus võivad põhjustada sugulisel teel levivate infektsioonide kõrge esinemissageduse ja planeerimata raseduse (Morehead, Soriano 2005, Haldre 2009, Falk 2010). Planeerimatut rasedust teismeliste seas kinnitab ka Austraalias 2004 -2005 aastal läbiviidud uuring. Tulemustest selgus, et enamusel teismelistest vastajail oli esimene laps planeerimata. 41st vastajast ainult neli tunnistas, et laps oli planeeritud (Morehead, Soriano 2005: 67).

Oma osa varakult rasedaks jäämisel on ka seksuaaltervist puudutavate teenuste olemasolu/või nende puudumine ja kättesaadavus. Viimastel aastatel on nii teavituskui ennetustööd tehtud järjest julgemalt ja avameelsemalt. Informatsioon seksuaalsuse ning kaitsevahendite kohta on kättesaadavad erinevatest meediakanalistest, kondoome jagatakse tasuta. Kuid kui teismeead tunded üle pea käivad, siis juhtub nii mõndagi. Ei hoolita kondoomidest ega teistest rasestumisvastastest vahenditest. Enneti ja Kaurovi (2008: 49-50) sõnul võibki raseduse põhjuseks olla lihtsalt vähene teadlikkus rasestumisvastaste vahendite kasutamisest.

Sageli võivad põhjused ulatuda hoopis lapsepõlve ning on alguse saanud juba ema-tütred suhetest või probleemidest isaga või koguni puudulikust perekasvatusest.

Riskifaktoreid, mis võivad viia varajase raseduseni, on teisi. Erinevates uuringutes (Boyd, Bee 2009; Imamura 2007; Singh 2001; Haldre 2009, Jõemägi 2010) on välja toodud, et teismeeas rasedaks jäämine võib olla seotud pere majandusliku seisuga, vanemate haridusliku tausta, üksikvanemluse ning ema-lapse suhtega. Lisaks on suurem tõenäosus laps saada teismeeas neil noortel, kelle ema on sünnitanud teismeeas.

Imamura et al. (2006, viidatud Haldre 2009: 22 kaudu) klassifitseerib oma uuringus teismeead raseduse põhjuseid kokkuvõtlikult järgmiselt:

1. Sotsiaaldemograafilised põhjused (vanus, sugu, sotsiaalmajanduslik deprivatsioon, geograafilised muutujad).
2. Perekond (vanemate lahusus, vanemate suhtumine haridusse, ema (või õe) raseduse ajalugu).
3. Hariduslikud tegurid (suhtumine kooli, koolist puudumine, kooli sekkumine, saavutused koolis).
4. Psühholoogilised tegurid (tervislikud eluviisid, riskikäitumine: suitsetamine, narkootikumide kasutamine, probleemne käitumine, depressioon, ema-lapse suhe).
5. Seksuaalsed teadmised, suhtumine, käitumine (kaitsevahendite mitte kasutamine, enesetõhusus kondoomi kasutamisel, seksuaalpartnerite arv, eelsoodumus varajaseks vanemluseks).
6. Kontekstuaalne (seksuaaltervist puudutavate teenuste kättesaadavus, seksuaalharidus).

Arvestades teismelise emotsionaalse ja kognitiivse arengu iseärasusi võib järeldada, et sellel „õrnal“ perioodil rasedaks jäämine toob teismelise tütarlapse ellu muutusi ning väljakutseid.

Olenemata vanusest on varajane rasedus, lapse sünn ja emaks saamine igale naisele elumuutev kogemus. Ühiskonna poolt vaadatuna on pere loomine ja laste sünnid rahvastiku jätkusuutlikkuse ning püsijäämise seisukohast olulisim. Kuid üksikisiku tasandil võib see kaasa tuua negatiivseid emotsioone ja probleeme.

VanDenBergi (2012: 3) järgi on teismelistel emadel suurem risk vaimse tervise probleemide tekkimisel (nt depressioon ja ängistus), kuna rasedus ja vanemlus võib olla teismelise jaoks stressirohke elusündmus, mis viib emotsionaalse distressini.

Noore tütarlapse emotsionaalse ning kognitiivse arengu kõrval on oluline teadvustada ka tema füüsilist arengut. Kuigi teismelised on paremas tervislikus seisundis, on leitud, et nende lapsed sünnivad tavaliselt enneaegsetena, on madala sünnikaaluga ning samuti esineb nende hulgas rohkem vastsündinute surmajuhtumeid (Haldre 2009: 27).

Tartu Ülikooli kliinikumis 2008-2009 aastal läbiviidud uuringu tulemustest selgus, et enneaegseid sünnitusi oli teismeliste hulgas tunduvalt sagedamini kui üldpopulatsioonis, samuti esines nende teismeliste emade vastsündinutel oluliselt

rohkem asfüksiat, väärarendeid ning perinataalseid infektsioone. Viidendikul vastündinutest esinesid ka toitmisprobleemid (Astover 2010: 22).

Teismeliste Emade Ühingu (ingl. k. Teenage pregnancy associates) kodulehel on sõnastatud teismeliste emade probleemid järgmiselt:

- kolm korda suurem võimalus on sattuda sünnitusjärgsesse depressiooni;
- kolme aasta jooksul peale sünnitust on suurem vaimse tervise risk;
- võrreldes üle 35. aasta vanuste sünnitajatega on kolm korda suurem risk teismelistel raseduse ajal suitsetada;
- vähem tõenäosus, et teismeline ema toidab rinnaga;
- suurem võimalus hariduse poolelühamiseks ning tööturule sisenemiseks.

Lisaks rasedusega kaasnevatele tervise- ning meditsiinilist laadi probleemidele on teismelistel oht jääda madalama haridustasemega ning saada sotsiaalselt tõrjututeks.

Kui teismeline neiu jääb madalama haridustasemega, on raskem leida tasuvat tööd ning seetõttu võib lisanduda uus probleem majanduslikult hakkamasaamisega. Madalama haridustasemega kaasnev sotsiaalne tõrjutus toob aga teismelisele kaasa ka halvema tervisliku seisundi (Ennet, Kaurov 2008: 71).

Erinevad autorid (Pärismaa 2012, Jõemägi 2010 Ennet ja Kaurov 2008, Falck 2010) sõnastavad kokkuvõtlikult, et varajane emadus võib sulgeda võimalused ka tulevaseks hariduseks, koolituseks ning tööhõiveks.

Laiemas plaanis on teismelised emad kogu ühiskonna mure: ühelt poolt majandusliku maksumuse tõttu, sest enamus noori emasid vajab riigi rahalist abi, teisalt muretsetakse nende valmisoleku ja võimaluste pärast olla lapsevanemad (Ennet, Kaurov 2008: 71).

Samalaadsed probleemid on ka mujal maailmas. Morehead (2005: 65) väidab, et teismelised emad on sotsiaalne probleem Austraalias, kuna nad on valitsusele kallid. Teismeliste emade puhul on tõenäolisem, et nad jäävad pikaajaliselt sotsiaaltoetustest sõltuvaks, neil on madalam haridus ning sellega seonduvalt puuduvad kõrged ambitsioonid tööalaselt.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et keeruliste arenguliste muutuste kõrval ohustavad teismelisi emasid ning nendele sündinud lapsi mitmed tervise ning meditsiinilist laadi probleemid ning psühholoogilised riskid.

2.2 Sotsiaalsed muutused teismelise ema elus ning sotsialiseerumine pärast lapse sündi

Teismeeas rasedaks jäämine ning otsus sünnitada ei mõjuta ainult teismelist ennast. Selles vanuses noor elab tõenäoliselt veel vanemate juures ning käib üldhariduskoolis. Eelmises alapeatükis väljatoodud teismelise arengu iseärasuste ning rasedusega kaasnevate muutuste põhjal võib arvata, et uue ilmakodaniku saabumisel on sündmuste keerisesse kaasatud nii perekond, sõbrad kui kool. Selleks, et noor ema saaks hakkama uue rolli ning suurenenud vastutuse ja kohustustega, on oluline lähedaste toetus. Toetava võrgustiku puudumisel võib suurened risk sotsiaalsete probleemide tekkeks (vaesus, tõrjutus, stigmatiseeritus jne).

Perekonna, sõprade ning kooli olulisust teismelise ema elus saab vaadelda läbi sotsialiseerumise protsessi.

2.2.1 Sotsialiseerumise olemus ning sotsialiseerumise agendid

Sotsioloogide jaoks on sotsialiseerumine protsess, mille käigus abitust inimlapsest saab eneseteadlik teadmistega isik, kes on sündinud mingisse kindlasse kultuuri. Sotsialiseerumise protsessi käigus, eriti varajastel eluaastatel, lapsed õpivad oma vanematelt ning kannavad edasi nende väärtuseid, norme ning sotsiaalseid tavasid. Kõikidel ühiskondadel on omad karakteristikud, mis peavad vastu ajale, isegi kui olemasolevad liikmed surevad ning uued sünnivad. Ühiskondadel on mitmed erilised sotsiaalsed ning kultuurilised aspektid, mis on vastu pidanud generatsioone (Giddens 2009: 284).

Sotsialiseerumine on õppimise protsess. Kellegi sotsialiseerimine tähendab tema õpetamist sobivalt käituma. Inimesed omandavad selle protsessi käigus erinevad sotsiaalsed oskused; nad õpivad tajuma maailma; suhtlema teiste inimestega; hakkavad mõistma, mida tähendab olla naine ja mees; kuna, kellega, miks, ja kuidas olla seksuaalne; mida tohib teistele inimestele teha ja mida mitte, mida tähendab ühiskonnas moraalne ja amoraalne jne (Newman 2012: 137).

Õppimise protsessi juures on olulised mitmed indiviidid, grupid, organisatsioonid ja institutsioonid, kellega inimene puutub kokku oma eluteel. Sotsioloogid nimetavad neid sotsialiseerumise agentideks (ibid).

Eristatakse kahte mõistet *sotsialiseerumist* ning *sotsialiseerimist*. *Sotsialiseerumine* on inimese *kujunemine* ühiskonna liikmeks (inimene täiustub, omandab teadmisi). *Sotsialiseerimine* on inimese *kujundamine* ühiskonna liikmeks ning on seotud kellelegi (inimene, põlvkond, rahvus) mõju avaldamisega. Sotsialiseerumine toimub sotsialiseerimise agentide ja tegurite (mõjurite) toimetel. Need on inimesed (nt vanemad, sõbrad, õpetajad, teenrid jt) ja organisatsioonid, kes vastutavad reeglite ja rollide õpetamise eest. (Aimre 2006: 127)

Giddens, nagu ka paljud teised sotsioloogid, peab sotsialiseerumist ühiskonna üheks fundamentaalsemaks protsessiks ja peamiseks vahendiks, tänu millele ühiskond saab kesta, kui selle kultuuri viiakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale (Haralambos & Holborn 2008: 665).

Üldjoontes võib sotsialiseerumise protsessi jagada primaarseks ning sekundaarseks. Nendes etappides muutuvad oluliseks erinevad sotsialiseerumise agendid ning tegurid. Agentideks on inimesed ja institutsioonid (olulisemad on vanemad, sõbrad, õpetajad ja massimeedia), kelle ülesanne on edastada sotsiaalselt mälu uuele põlvkonnale või kujunevale isiksusele. Teguriteks on need faktorid ja tegevused, mis mõjutavad inimese hoiakuid, käitumist ja tegevust (Aimre 2006: 144).

Primaarse sotsialiseerumise etappi jääb imikuiga ning varajane lapsepõlv, kus laps hakkab omandama oskust käituda sotsiaalselt. Siinkohal on kõige olulisemaks sotsialiseerumise agendiks perekond. Sekundaarne sotsialiseerumine toimub hiljem, kus olulisemateks agentideks muutuvad haridus, religioon ning massimeedia. Samas on väga olulisel kohal eakaaslased (Haralambos & Holborn 2008: 665).

Teismeliste emade puhul võime rääkida nii primaarsest kui ka sekundaarsest sotsialiseerumise olulisusest, sest teismeeas mõjutab emaks saamist oluliselt kodu ja perekond.

Perekond ja kodu

Pereringist algab lapse sotsialiseerumiskogemus. Laps võtab üle vanematelt õpitud sotsialiseerumismudeli, samuti on teismeline võtnud omaks oma vanemate kasvatuspõhimõtted (Ennet, Kaurov 2008: 33).

Perekonnas omandavad lapsed valdava osa oma käitumismallidest, hoiakutest ja väärtusorientatsioonidest, mis on püsivad. See on levinum ja sotsiaalselt kõige väärtuslikum kasvukeskkond, mis tagab lapse isiksuse arengu, loob võimalused tema

põhivajaduste realiseerimiseks ja aitab kujundada elustiili. Peresisesed suhted on lapse esimene elupikkune sotsiaalne mulje (Niiberg 2010: 36).

Suhtumine iseendasse ja teistesse kujuneb välja selle järgi, missugune oli see esimene suhe, mis inimesel on- suhe emaga. Ema on esimene inimkonna esindaja, kes annab lapsele selgeid viiteid selle kohta, kuidas olla inimene, ja selle kohta, kes ta ise on. Ema vormib valmis lapse identiteeti ja väärtust sisaldava põhisõnumi. Ema ise ongi lapse väärtus. Emaarmastus on kõikide armastuste eeskuju ja seega kõige tähtsam (Hellsten 2008: 263).

Perekonnal tervikuna on suur osa lapse sotsialiseerumisel ja tema vajaduste (materiaalsed, vaimsed, emotsionaalsed jt) rahuldamisel, väliskeskkonna mõju vahendamisel ning perekondliku keskkonna (kodu) loomisel. Ideaalne on, kui laps saab üles kasvada peres, kus on nii ema kui isa ning kus vanemate suhted on head. Vanemate suhted on see ideaal (antiideaal), millele orienteeritakse perekonna loomisel (Aimre 2006: 144).

E. Krulli (2000: 146) järgi omandavad lapsed valdava osa oma käitumismallidest, hoiakutest ja väärtusorientatsioonidest vanematelt. Paljud perekonna vahetul eeskujul ning mõjul kujunenud hoiakud ja väärtused, nagu religioossed ja poliitilised vaated on väga püsivad. Samuti kujuneb lastel perekonna mõjul üldine ellusuhtumine ja püüdluste tase.

Lisaks hoiakutele ja väärtustele on vanematel suur mõju lapse enesehinnangu kujunemisele. Mitmed isiksuse teoreetikud peavad vanemate turvalisi suhteid imikueas kõige olulisemaks. Vanemate käitumine võib mõjutada isiksuse selliseid omadusi nagu enesehinnang, saavutusvajadus ja optimism (Zunker 2008: 157).

Schultz ja Schultzi (2005, viidatud Zunker 2008:157 kaudu) järgi võivad mittehoollivad ja karistavad vanemad alla suruda järgmisi päritavaid omadusi nagu avatus kogemustele ja suhtlemisele teiste hulgas. See omakorda mõjutab lapse hakkamasaamist tulevikus.

Üldiselt võib öelda, et iga lapsevanem soovib, et tema lapsest kasvaks õnnelik, enesekindel ja harmooniline isiksus. Motiveeritud, hea enesehinnanguga ja tasakaalus inimene saab hästi hakkama ka töömaailmas (Heina jt 2007: 10).

Teada tuntud lause on: kõik saab alguse kodust. Kahjuks tuleb tõdeda, et mitte kõik lapsed ei tunne kodus mõistmist, hooldust ja armastust. Liigagi tihti kasvavad lapsed üles

kodudes, kus probleemiks on alkohol, vägivaldsus, ärakasutamine. Soov tunda tõelist peretunnet ning tingimusteta armastust võib olla üheks asjaoluks, miks ootamatult rasedaks jäänud teismeline otsustab sünnitada.

Teismeeas emadel, kes elavad vanemate või lähedaste sõprade juures on suurem sotsiaalne toetus, kõrgemad hariduslikud saavutused, kõrgem enesekindlus ning probleemilahendamise oskused (McDonelli et al., 2008, VanDenBergi järgi 2012: 10).

Uuringud (Oberlander, Shebl, Magder&Black 2009, viidatud VanDenBergi 2012: 10 kaudu) on näidanud, et ema olemasolu teismelise ema elus mängib olulist rolli. Eriti oluline on toetus lapse esimesel 24 elukuul, kus noor ema vajab abi ja toetust kodutöodes ning lapse eest hoolitsemisel. See aitab tal harjuda lapsevanema rolliga.

Erinevad uuringud (Boonstra 2002; Florsheim&Smith 2005, viidatud VanDenBergi 2012: 9 kaudu) toovad välja, et teismelised emad ei abiellu peale lapse sündi ning tihti ei ela koos ka lapse isaga. Seega oluline sotsiaalne toetus lapse isa/elukaaslase/abikaasa näol jääb puudu teismelise ema elust.

Siit võib järeldada, et noorele emale on lähedaste toetus oluline kohanemiseks uue rolli ning suurenenud vastutusega. Kui puuduvad head suhted emaga on suurem tõenäosus, et teismeline ema lahkub kodust ning tulemuseks on halvenenud majanduslik seis ning väljavaated hariduse omandamiseks ja ebakindlus tuleviku suhtes (VanDenBergi 2012: 10).

Colorado ülikoolis läbiviidud uuringust selgus, et 344st uuringus osalenud teismeeas emast 87% pidasid kõige olulisemaks toetajaks just ema. Lapse isa pidas oluliseks 51% vastajatest (VanDenBergi 2012: 21).

Perekond, eriti ema, on teismelise ema jaoks oluline toetusvõrgustik. Lapse isa toetust nii oluliseks ei peeta, kuna tihti ei jää nad teismelise ema kõrvale.

Sõbrad ja eakaaslased kui sotsialiseerumise agendid

Sekundaarse sotsialiseerumise etapil on agentidest olulisel kohal eakaaslased ning sõbrad. Arenguteooriate järgi muutuvad teismeeas sõprade arvamused ning hoiakud vanematest olulisemaks.

G. Handel (viidatud Haralambos & Holborn 2008: 689 kaudu) toob välja, et lapsed võtavad aktiivselt osa sotsiaalset interaktsioonist samas vanuses ning staatuses olevate lastega. Eakaaslaste grupid on olulised võrdlusrühmad (*reference group*) – lapsele on

oluline nende gruppide arvamus ning nad võrdlevad end nendega. Handel lisab, et eakaaslaste grupis laps õpib olema rohkem iseseisev omandades ning testides juba olemasolevaid oskuseid ning uskumusi ning arendades uusi seisukohti, mis peegeldavad noorte huvisid rohkem kui vanemate omasid.

Ka Ennet (2008: 41) selgitab, et teismeeas muutub üha olulisemaks sõprade roll, nende arvamusel ning hoiakud. Sel eluperioodil luuakse tähendusrikkaid ning täisväärtuslikke suhteid väljaspool perekonda, mis aitavad kaasa sõltumatus tekkele. Teismeline noor üritab aktiivselt leida ning määratleda isiklike eesmärgid, mis on sageli mõjutatud tema keskkonnas valitsevatest eesmärkidest ning väärtushinnangutest. Vanemate ning sõprade, eakaaslaste ootused võivad minna vastuollu ning see paneb teismelise raskesse olukorda ning tekitab identiteedisegaduse.

G. Handeli (Haralambos & Holborn 2008: 689 kaudu) võib sotsialiseerumise konflikt võib tekkida erinevate agentide vahel. Lisaks pere ja eakaaslaste väärtushinnangute ning ootuste erinevusele, võivad konfliktid ilmneda ka lapsevanema ning õpetaja või sugulaste või ka vanemate endi vahel.

Teismelise kaaslastel ei pruugi olla samast vanusegrupist, pigem ühendab neid sarnane sotsiaalne, emotsionaalne ja kognitiivne areng. Teismeline vajab nii vanemate kui ka eakaaslaste toetust ning kui ühest jääb puudu, siis kompenseeritakse see teisega, kusjuures vanemate toetuse puudujääke on eakaaslaste suurema toetusega raskem kompenseerida, ilma et see tekitaks teismelise käitumises probleeme (Ennet, Kaurov 2008: 41).

Kool kui sotsialiseerumise agent

Newman (2012) väidab, et kool on tänapäeva industriaalühiskonnas kõige võimsam institutsionaalne sotsialiseerumise agent. Struktuur-funktsionalistide käsitluses on kooli eksisteerimise peamiseks põhjuseks just noore inimese sotsialiseerimine.

Koolil on suur kontroll inimese sotsiaalsele kasvule, pakkudes akadeemilise hariduse kõrval sotsialiseerumise võimalust nii grupi kui ka ühiskonna tasandil (Ennet 2008: 69).

Koolide ülesandeks on varustada õpilasi teadmiste ja oskustega, et täita erinevaid rolle ühiskonnas. Lisaks on kool oluline sotsiaalsete, poliitiliste ning majanduslike väärtuste õpetaja (Newman 2012: 152). Sutrop ja Kraav (2010: 122) rõhutavad

samuti, et just haridussüsteemi käes on võimsad hoovad süsteemse väärtuskasvatusega tegelemiseks.

Koolis käies saab õpilane teadmise sellest, milleks ta maailmas võimeline on ning ettevalmistuse töömaailmas hakkamasaamiseks (Newman 2012: 152).

Ka Ennet (2008: 69) toob välja, et ideaaljuhul peaks koolitee läbimisel kujunema inimesest intellektuaalselt reflekteeriv isiksus, kes on omandanud oskuse leida ja teha tööd nii majanduslikel kui ka eneseteostuse eesmärgil; hea kodanik ja eetiline inimene, kes väärtustab füüsilist ning psüühilist tervist.

Elutee teooriast lähtuvalt moodustab kool ja haridustee ühe mitmest elutee trajektooriga. Haridustee trajektoor võib olla sujuv ning stabiilne, kuid ootamatute elusündmuste (*life event*) või pöördepunktide (*turning points*) tõttu võib haridustee trajektoor sisaldada äkilisi katkestusi või püsivaid muutusi. Üks sellistest põhjustest võib olla teismeeas rasedaks jäämine, millega võib kaasneda haridustee katkemine.

Bodeni jt (2008, viidatud VanDenBerg 2012: 3 kaudu) poolt läbi viidud longituuduuringust selgus, et 59% naistest, kes said emaks enne 18. eluaastat, ei olnud 25. eluaastaks saavutanud hariduslikku kvalifikatsiooni (keskkooli või kolledži diplomit).

Ka Kasearu ja Trummi (2013, vt siin töös lk 12) uuringust selgus, et (planeerimatu) lapse sünd ja koju jäämine võib takistada õpingute jätkamist ning kaasneda võib õpi- ja töömotivatsiooni vähenemine ja varasematest eluplaanidest loobumine. Seetõttu võivad noored emad sattuda NEET-noorte staatusesse.

Haridustee katkemine või õpingute mittejätkamine paneb teismelise ema tulevikus raskete valikute ette. Lindemann (2013: 66) toob välja, et ainult põhi- või sellest madalama haridusega mitteõppivatel noortel on halva elukvaliteedi risk suurem. Euroopa Komisjoni kohaselt iseloomustab madalama haridustasemega noori kehv stardipositsioon tööelu alustamiseks, kõrvalejäämine elukestvast õppesest ning suurem risk jääda töötuks ja elada vaesuses ja sotsiaalses tõrjutuses. Riigi tasandil on madalama haridustasemega noorte suur osatähtsus ühiskonnas riskiks majanduskasvule, pärisides sellega ühiskonna arengut tervikuna .

Haridustee jätkamisel või mittejätkamisel tuleb lisaks ootamatutele elusündmustele arvestada ka teisi mõjuvaid tegureid, milleks on perekonna majanduslik olukord ning vanemate haridustase. Suhtelises vaesuses elavate ning kõrghariduseta vanemate

perest tulevad noored lähevad põhikooli järel palju suurema tõenäosusega kutsekeskkooli või lahkuvad haridussüsteemist (Toomse 2007: 28-29).

NEET-noored on ise pidanud haridustee katkemisel oluliseks vale sõpruskonna tekkimist ja koolikohustuse eiramist, kooli- ja õpikeskkonna sobimatust ja mittetoetavat suhtumist (Kasearu, Trumm 2013: 10).

Kuna me kõik tuleme erinevatest sotsiaalmajandusliku ja väärtussüsteemi taustaga peredest, siis ei pruugi ühtlustatud nõuetega koolikeskkond kõigile sobida. Kool paneb õpilased teatud raamidesse ning on koht, kus oodatakse klassis vaikselt olemist, õigel ajal kohale jõudmist ning koolireeglite järgimist (Giddens 2009: 289). Martinsoni (2010: 5) sõnul toimub kooliõppimine etteantud normide järgi, isiklikele tunnetele, mõtetele ja vajadustele pole neis kuigivõrd kohta jäetud.

Kui kodus on noore mõjutajaks lapsevanemad, siis koolielus võtab selle rolli õpetaja, kes oma väärtuste, tõekspidamiste, tegevuse ja eeskujuga on peamine väärtuskasvataja. Seega peab iga õpetaja kriitiliselt reflekteerima oma väärtuste üle – milliseid väärtusi ta edasi kannab ja õpilastes kujundab (Sutrop, Kraav 2010: 125), sest kool on koht, kus nõutakse õpetajaskonna autoriteedi aktsepteerimist (Giddens 2009: 289).

Just selle nõude tingimusteta täitmine võib viia konfliktideni. Tõenäoliselt kõige viimane asi, mida üks teismeline soovib, on see, et õpetajad dikteeriks, mis teda huvitama peaks või kuidas elada tuleks. Põhjendamata reeglid ja nõudmised on teismelise jaoks sellel perioodil vastuvõetamatud ning mässumeelt tekitavad.

Nii Järv (2007) kui ka Tikko (2010) leiavad, et õpetaja on koolis võtmeisik, kes märkab muutusi õpilases. Õpetaja professionaalsusest ja inimlikest omadustest (empaatia, soojus, tolerantsus jne) sõltub paljuski lapse käekäik koolis, tema eduelamuse võimalikkus ning sotsiaalsed oskused.

Teismeele rasedus on elutee teooria järgi juhtunud väljaspool „õiget aega“ ning seetõttu võib õpetajaskonna suhtumine liigvarajaselt emaks saavasse õpilasse olla erinev. Õpilane, kes on just teada saanud, et ootab last, vajab toetust ja mõistmist nii kodus kui ka koolis, et vähendada hirmu ja teadmatust tuleviku ees. Kui kodune toetus pole piisav, siis õpetaja/klassijuhataja võiks olla koolis see inimene, kellele õpilased oma muredest räägivad. Just sellises situatsioonis mängivad rolli õpetaja inimlikud omadused, väärtushinnangud ja hoiakud, millest sõltub suhtumine lapseootel õpilasse.

Kokkuvõtteks võib öelda, et viimastel kümnenditel on noorte inimeste elu muutunud oluliselt hariduse, tööturu kogemuste ning sõltuvusmuustrite kontekstis. Noored inimesed veedavad suure osa oma elust haridussüsteemis, omandades rohkem ka kõrgharidust ning sisenedes tööturule, mis erineb paljuski nende vanemate noorusajal kogetust. Siirdumine haridusest tööellu ja iseseisvumise saavutamine võtab tänapäeval kauem aega ning on vähemtõenäoliselt lineaarse iseloomuga (Furlong 2009: 1).

2.3 Probleemi püstitus ning uurimuse eesmärk

Teismeliste rasedust ja vanemlust peetakse ühiskonnas tavaliselt probleemiks. Enamus teismeliste raseduse kohta tehtud uuringuid keskenduvad selle sündmuse negatiivsele poolele, mis mõjutab noort ema (Curran, Harrison jt 2013: lk 37).

Teismeeas pere loomine on üks riskifaktorid haridustee mittejätkamisel, mis nõrgendab noore inimese tulevikuväljavaateid ja konkurentsi tööturul. Probleemiks on nimetat noorte õpingute juurde tagasi toomine ja/või tööturule integreerimine; esmane probleem on üldse nende noorte tööturule pääsemine.

Teismeeas emaks saanute temaatika ning sellega kaasnevaid probleeme on Eestis vähe käsitletud. Mujal maailmas, eriti Inglismaal ja Ameerikas, on antud teemat uuritud erinevatest aspektidest lähtuvalt (Imamura jt 2007, VanDenBerg 2012, MacDonald jt 2008, Hobcraft jt 2001, Mangino 2008 jne). Võtmeküsimuseks selles valdkonnas on teismeeas emade emotsionaalne ja majanduslik hakkamasaamine ning võrgustike loomine nende abistamiseks.

Teismeliste rasedate/ emade probleemid vajaksid varajast ja süsteemset sekkumist, et vähendada oluliselt sotsiaal-, meditsiini- ja haridussüsteemi hilisemaid kulutusi. Arvestatav ning paremini funktsioneeriv sekkumine võiks toimuda võimalikult kaasavates tingimustes ja perekeskselt. Tulemuslikumalt võiks toimida jagatud vastutuse printsiip – vastutusevõtmine kõigil otsustustasanditel (riik, kohalik omavalitsus, kool, perekond).

Lisaks eeltoodule on vähene teismelist ema toetav võrgustik: hariduse, sotsiaal- ning tervishoiuvaldkond toimivad eraldi – alates andmekogudest ja andmete töötlustest kuni/sekkumiseni ehk tugiteenuste võimaldamiseni. Võrgustiku osapoolte vaheline koostöö toimub enamasti projektipõhiselt.

Probleemide leevendamine selles valdkonnas eeldab vastuste otsimist paljudele küsimustele, kuid oma töös üritan vastust leida uurimisprobleemile, kuidas saavad hakkama teismeeas emaks saanud noored ning mida nad arvavad oma tulevikuplaanidest.

Samas on selge, et üksikküsimusele vastamise või lahendusega kaugemale ei jõua, vaja on süsteemset lahendust kõigi asjaga seotud asutuste ja institutsioonide osavõtul. Teismeliselt emaks saanute toimetulek, nende haridustee jätkamine ja integreerumine tööturule on tähtis valdkond nii haridus- kui sotsiaalpoliitiliselt tehtavas töös.

Eelnevast tulenevalt on magistritöö **eesmärk** välja selgitada teismeliste emade arvamused enda toimetulekust raseduse ajal ning pärast lapse sündi ja võimalikest takistustest haridustee jätkamisel ning tööturule sisenemisel.

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Missugused on teismeliste emade arvamused enda toimetulekust raseduse ajal ning peale lapse sündi?
2. Missugused on teismeliste emade enda arvamused tulevikuplaanidest?
3. Milline roll on tugivõrgustikul/süsteemil (perekond, sõbrad, kool) teismelise ema elus?

3 METOODIKA

3.1 Metodoloogia valik

Magistritöö teemast ning valimi spetsiifikast (vt lk 38 selles töös) lähtuvalt valisin uurimustöö teostamise empiiriliseks meetodiks kvalitatiivse meetodi, kuna see võimaldab demonstreerida mõistmise/arusaamise sügavamat ning rikkamat tähendust (Berg 2009: 2).

Denzin ja Linclon (2005) on välja toonud, et kvalitatiivne uurimus on tegevus konkreetses ajas ja kohas. See koosneb reast tõlgendamistest ning konkreetsetest uurimistegevustest, mille ülesanne on muuta maailma nähtavaks. Kvalitatiivne uurimus on maailma taasesituste jada, mis sisaldab endas välitöömärkmeid, intervjuusid, vestlusi, fotosid, lindistusi ja enda jaoks tehtud memosid. Sellel tasandil hõlmab kvalitatiivne uuring endas tõlgendavat, tõetruud lähenemist maailmale. See tähendab, et kvalitatiivsed uurijad analüüsivad asju nende loomulikus keskkonnas, püüdes aru saada või interpreteerida nähtust selles tähenduste süsteemis, mis inimesed ise sellele omistavad (Guest 2012: 5).

Kvalitatiivmeetod võimaldab koguda informatsiooni probleemvaldkonna seisukohast olulise tähtsusega inimestelt ja uurida, kuidas nemad uuritavat fenomeni mõistavad. Kvalitatiivsete uurimisprobleemide keskmes on keele ja käitumise abiga vahendatud tähendused (Dey 1993).

Antud uurimuses on olulise tähtsusega inimesteks noored emad ning uuritavaks fenomeniks nende arvamused raseduse ja lapse sünniga kaasnevatest muutustest ning tulevikuplaanidest.

Kvalitatiivse meetodi sobivust antud uuringus kinnitab ka Nkwi, Nyamongo ja Ryani (2001) definitsioon meetodist: „*Kvalitatiivne uuring hõlmab iga uuringut, mis kasutab andmeid, mida ei saa mõõta arvulises väärtuses.*“ . Andmed selle meetodi puhul on mitteamulised ja vähem struktureeritud, kuna andmekogumisviis on vähem struktureeritud, paindlikum ja induktiivne (Guest 2012: 5-6).

3.2 Andmekogumismeetod

Andmekogumismeetodina kasutasin magistritöös poolstruktureeritud teemaintervjuud, mille viisin läbi individuaalselt iga uuringus osalejaga. Intervjuude pikkused varieerusid 50 minutist kuni 1 tunni ja 20 minutini. Intervjuu kava on toodud ära lisas nr 3.

Intervjuu eelis teiste andmekogumismeetodite ees on paindlikkus ning võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Intervjuu võimaldab varieerida käsitletavate teemade järjekorda ning vastuste tõlgendamiseks on suuremad võimalused. (Hirsjärvi jt 2005: 192) Intervjuu on hea viis jõuda selleni, kuidas inimene tajub, mõistab ning defineerib situatsiooni ning kuidas ta konstrueerib reaalsust (Punch 2005: 168).

Poolstruktureeritud teemaintervjuus määratakse eelnevalt kindlaks teemavaldkond, millest intervjuueeritava räägitakse (Praakli 2009: 209) ning koostatakse intervjuu kava, et valitud teemast liiga kõrvale ei kaldutaks (Flick 2011: 112). Intervjuueerija tohib koostatud kavast intervjuu käigus kõrvale kalduda ja formuleerida küsimusi teisiti, kui oli kirja pandud. Poolstruktureeritud intervjuu eesmärk on saada teada intervjuueeritavate vaated konkreetsele teemale/nähtusele (ibid).

Iga intervjuus käsitletava temaatika kohta esitatakse kaht tüüpi küsimusi: avatud küsimused, mis on rohkem üldisemat laadi; ning suunatud küsimused, mis tuginevad otseselt kirjanduslikule allikale ja sõltuvad uurija teoreetilistest oletustest. Lisaks eelpool mainitutele on olemas ka vastandavad küsimused, millega püütakse leida kinnitust subjektiivsetele seisukohtadele, mida uurimuses osaleja intervjuu vältel on väljendanud (Laherand 2008: 193).

Intervjuu kava koostamisel lähtusin magistritöö eesmärgist ning uurimisküsimustest. Peamised teemad, mida soovisin intervjuu käigus käsitleda olid: lapsepõlvekodu, suhted vanematega, kool ja haridus, töökogemus, tulevikuplaanid. Iga teema all küsisin lisaküsimusi, mis vastavalt intervjuueeritava kõne soovile olid kas avatud või suunatud laadi.

Selleks, et saada noorega parem kontakt ning mitte alustada kohe isiklikest temadest, küsisin intervjuu alguses üldisema sissejuhatava küsimuse: kuidas Sul hetkel läheb ja millega Sa tegeled? Vastusest olenes, millise teemaga vestlus edasi arenes.

3.3 Valim ja uurimuse käik

Uurimistöö valim koosneb seitsmest noorest emast, kes sünnitasid oma esiklapse vanuses 16. – 19. eluaastat. Uuritavatest neli on leitud koostöös Caritas Eesti MTÜ juhatuse liikme Heidi Rätsepaga, kes puutub igapäevaselt kokku ning tegeleb teismeeas emaks saanute murede ja rõõmudega. Pöördusin isiklikult tema poole seoses oma magistritööga, selgitades töö eesmärgi ja tööks vajaliku valimi iseloomu. H. Rätsep kontakteerus intervjuuks sobivate noorte emadega ning seejärel andis mulle vajalikud kontaktid intervjuu kokkuleppimiseks. Üks intervjuu toimus Caritas Eesti MTÜs kohapeal ning teised kolm intervjuueeritavate kodudes. Intervjuud toimusid ajavahemikus jaanuar – märts 2014.

Kaks intervjuud teismeliste emadega viisin läbi projekti raames, mis toimus koostöös SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS ja Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudiga Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimusel. Uuringu teostajateks olid Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistrandid, kes 2012. aasta oktoobris ja novembris tegid 15 intervjuud mittetöötavate ja –õppivate noortega. Neist kolm olid teismelised emad. Projekti jaoks vajalikest intervjuudest viisin mina läbi kaks. Vastajad leidsin isiklike kontaktide kaudu ning leppisin kokku kohtumised. Ühe intervjuu noorelt emaks saanuga viis läbi Maiu Lünekund, kes jagas minuga intervjuu helisalvestist, mille ma transkribeerisin. Tabel 1 annab lühiülevaate intervjuus osalenud noortest emadest.

Tabel 1. Valimi üldandmed

Inter- vjueritav	Vanus sünnitades	Vanus hetkel	Laste arv	Perekonna- seis	Leibkond
1	16	20	1	Üksikema	Vanematega
2	18	18	1	Üksikema	Elab isaga
3	16	22	2	Üksikema	Elab üksi
4	17	18	1	Vabaabielu	Elukaaslasega
5	17	18	1	Vallaline	Elab üksi
6	17	21	1	Vabaabielu	Elukaaslasega
7	16	23	2	Vabaabielu	Vanematega

Kokku intervjuerisin uurimuse jaoks seitset noort ema, kellest kolm said emaks 16. aastaselt ning samapaljud sünnitasid esimese lapse 17. aastaselt. Üks teismeline sai emaks 18. aastaselt. Kahel vastajaist oli intervjuu läbiviimise ajaks sündinud ka teine laps.

Uurimuses osalenud noored emad elasid intervjuu läbiviimise ajal kas koos vanematega lapsepõlvekodus või elukaaslasega eraldi korteris. Kaks teismelist ema elasid lastega üksi ning üks elas koos isaga.

Erisusena oma uurimustöös soovin välja tuua M. Lünekundi poolt intervjueritud neiu (I5), kes sünnitas esiklapse 17. aastaselt, kuid loobus temast. Põhjusena tõi ta intervjuus välja kromosoomhaiguse sündinud lapsel ning enda vanuse ja hetkelise elukorralduse. Järgnevas tsitaadis kirjeldab neiu lapsest loobumise põhjuseid:

„/...../ Ja siis ma otsustasin lõpuks lapse ära anda, sest ma ei suuda ise endaga hakkama saada, veel vähem väikese lapsega. Ja siis ma käisin mööda kohtut, siiamaani nagu, ja siis ma sain teada, et ta on väga heas hoolduspäras ja et hoolduspäras naine tahab ta lapsendada ja ... ühesõnaga kõik on väga hea praegu. Ma olen nagu väga õnnelik ta üle.“ (I5)

Vaatamata sellele, et vastaja ei kasvata last hetkel ise ning selles mõttes ei vasta otseselt valimi kriteeriumitele, leian, et tema intervjuus öeldud arvamuste ning mõtete kasutamine annab magistritööle juurde lisaväärtust.

Kui viie teismelise emaga toimusid intervjuud privaatsetl, olles kahekesi (või oli ema koos lapsega) ruumis, siis ühe vastaja puhul viibis terve intervjuu aja kõrval ka tema elukaaslane. Noore ema leidsin isiklike kontaktide kaudu, kuid intervjuu toimumiseks pidin saama nõusoleku tema elukaaslaselt. Intervjuu kestel märkasin, et isiklikele küsimustele, mis puudutasid emotsionaalset toetust ning suhteid peres, vastas teismeline ema lühidalt, jälgides pidevalt oma elukaaslast. Noormehe pidev juuresolek võis mõjutada teismelise ema vastuseid.

Kõik intervjuud salvestasin diktofoniga ning hiljem transkribeerisin. Vastajad olid teadlikud intervjuu salvestamisest. Intervjuu teemad olid ette valmistatud. Intervjuude ajal püüdsin hoiduda oletustest ja vältida sildistamist. Mitmel puhul tundsin, et minu vestluskaaslane annab tema jaoks ebameeldivast temast märku mitteverbaalsete vihjetega: vaatas maha või kõrvale, vaikis või punastas, vältis silmsidet või naeratas kohmetult. Selline seisund lubas tõlgendada ebameeldiva probleemi olemasolu, mis oli

vestluskaaslase jaoks lahendamata ja mistõttu ta ei olnud rahul või õnnelik ning tema vajadused olid rahuldamata.

Intervjuu ajal kasutasin aktiivset kuulamist, alustades oma vestluskaaslasega lausealgusi: sa tunned....., ma saan aru....., kas võib olla....., paistab, et sa....., sain ma sinust õigesti aru....., sa näed seda siis nii.... Kui tekkis intervjuueeritavaga tupikolukord, siis kasutasin – sinu arvates on see ebaõiglane, et....., sa oled pettunud, solvunud, et....., sa ei teadnud, et see on oluline.....,

3.4 Andmete analüüsimeetod

Kvalitatiivsete intervjuude käigus tekib suur hulk verbaalseid andmeid. Uurijal tuleb need andmed analüüsida, et leida struktuure, mis selle andmestiku taga peituvad. Üheks võimaluseks selliseid struktuure leida on **temaatiline analüüs**. Uurija otsib andmetest välja huvipakkuva ning huvitava ja nimetab need teemadeks (vahel ka koodideks), hiljem kasutab neid pealkirjadena analüüsi kirjutamiseks (Gomm 2004: 10).

Selline lähenemine andmetele aitab leida spetsiifilisi teemasid, mis võivad sisaldada sotsiaalseid trende, mustreid või tulemusi, mida saab kasutada arutelu tekitamiseks ning järelduste tegemiseks (Carey 2009: 29).

Antud uurimuses kasutasin andmete analüüsimiseks temaatilist analüüsi, et intervjuude käigus saadud andmetest leida olulisi teemasid, mis aitasid uurimistöö eesmärki täita. See meetod andis võimaluse intervjuude sisu avamiseks, kõigi seal esinevate teemade kirjeldamiseks ning mustrite välja toomiseks.

Dawson (2006) toob välja, et temaatiline analüüs on induktiivne meetod, kuna teemad „*tõusevad esile andmetest ning ei ole eelnevalt uurija poolt paika pandud*“, (Carey 2009: 165), seega võib analüüs juhtida uurija selliste avastuste ja probleemideni, mida oodata ei osatud (Ezzy 2002: 88).

Guest (2012: 11) leiab, et temaatilise analüüsi mureks on usaldusväärsus, kuna teemade koodide/teemade määratlemine ning koodide tekstiks tegemine on suuremalt jaolt autori tõlgendus. Samas lisab ta, et vaatamata eeltoodule on temaatiline analüüs parim meetod keeruliste tähenduste mõistmiseks.

Temaatilise analüüsi viisin läbi, võttes aluseks Arosoni (viidatud Carey 2009 järgi: 166) kuue sammu lähenemise:

1. Kogusin andmed poolstruktureeritud teemaintervjuuga.
2. Vestlused transkribeerisin.
3. Määratlesin teemad, mis sisaldasid uuritavate kogemusi ja arvamusi
4. Panin teemad kokku, et anda ulatuslik pilt uuritavate kogemustest
5. Tegin saadud tulemuste põhjal järeldusi uuritava teema kohta.
6. Soovitused järelduste rakendamiseks praktikas.

Ezzy (2002: 88-93) kirjeldab temaatilise analüüsi andmete kodeerimist kolmeetapilisena. Avatud kodeerimise faasis luuakse esialgsed kategooriad; telgkodeerimisega määratletakse põhikategooriad ning pannakse paika tingimused, kus esialgsed kategooriad ilmuvad. Viimases ehk selektiivse kodeerimise faasis leitakse tuumkategooria, mis ühendab eelnevalt telgkodeerimisel loodud kategooriad.

3.5 Uurimuse eetiline aspekt

Eetilised aspektid on iga uuringu juures olulisel kohal, eriti kui on tegemist tundlike teemadega. Antud uurimuses jagasid osalejad oma väga isiklike kogemusi, tundeid, arvamusi, seega oli minu jaoks oluline uuringu igas etapis silmas pidada isikute privaatsust ning konfidentsiaalsust.

Enne individuaalintervjuude läbiviimist tegin uurimuses osalejatele ülevaate uuringu eesmärgist ning küsisin luba vestluste salvestamiseks diktofoniga. Kõik nimed on asendasin koodidega ning inimest äratundvaid fakte ei kasuta. Tsitaatide, faktide jm tuvastamist soodustavate andmete avaldamisel jälgin, et intervjuueeritavate heaolu ei kannataks ega kahaneks.

Töö eesmärgiks ei olnud saada statistiliselt mahukaid andmeid teismeeas emaksaanute kohta, vaid välja selgitada nende endi arvamused/tõlgendused eluteel juhtunud sündmustest, konkreetsemalt lapse sünniga kaasnevatest muutustest.

4 ANALÜÜS, JÄRELDUSED, ARUTELU

Uurimistöö analüüsi ja arutelu osas keskendun teemadele, mis koorusid välja intervjuudest noorte emadega. Intervjuu kavas juba ettevalmistatud teemadele (vt lk 34) lisandusid vestluste käigus veel küsimused ühiskonnapoolsest suhtumisest teismeeas emadesse ning koostöövõrgustikust.

Uuringu tulemused olen lahti kirjutanud intervjuudest tulenenud teemade kaupa, seostanud elutee ja arenguteooriate teoreetiliste lähtekohtadega ning ilmestanud vastajate tsitaatidega, samuti tegin järeldusi.

4.1 Teismeliselt emaks saamise lugu

Noorelt emaks saamine ning liigvarane siirdumine teismelisest lapsevanema ellu on tavaliselt ootamatu ning mitteplaneeritud. Kui intervjuu käigus tuli juttu teismeeas rasedaks jäämisest, siis tunnistasid kõik uuringus osalenud neid, et laps ei olnud planeeritud. Ainult üks vastaja mõõnis, et laps ei olnud küll planeeritud, aga oli oodatud.

Prantsusmaal, Kreekas, Itaalias, Norras ning Šveitsis läbiviidud uuringute (Kontula 2003, viidatud Höhn 2005: 48 järgi) tulemused näitasid samuti, et rasedus 16. – 19. aastaste neidude hulgas on põhimõtteliselt 100% planeerimata.

Intervjuudest selgus, et rasedusest teadasaamine tuli liiga hilja, muidu oleks mõeldud ka abordile. Arvati, et halb enesetunne ning oksendamine on tingitud mõnest viirusest. Ühel juhul tegi neiu testi kahel korral, mille näit oli negatiivne, seega ei osanud ta aimatagi, et on rase. Tollel hetkel puudus tal kindel partner. Kaks vastajat olid rasedaks jäämise ajal kindlas suhtes. See kergendas otsust laps alles jätta. Otsus tehti koos. Ülejäänud vastajad elasid kas üksi või vanematega koos. Need, kes elasid koos vanematega, pidi otsuse tegemisel arvestama vanemate soovitustega. Ühe vastaja ema oli abordi tegemise vastu.

*„...ema ütles kunagi naljaga, et kui sa rasedaks jääd, siis aborti ei tee /.../
ausalt öeldes, ma ei uskunud, et rasedaks jään...“ (I1)*

Ühe neiuaga rasedaks jäämise temast vesteldes tekkis minul teda kuulates kahtlus seksuaalsest ärakasutamisest. Neiu ise rääkis küll sellest juhtunust vabalt ilma

piinlikkuset. Vahekord toimus autos. Neiu ise vahekorrast midagi ei mäletanud ning rasedusest sai teada alles peale kahte kuud. Ta oli kindlalt seisukohal, et aborti ei tee. Süündinud lapsel oli kromosoomhäire, mille tõttu soovitati tal lapsest loobuda. Järgnev tsitaat kirjeldab neiu rasedaks jäämist.

„/.../ meil oli vaja üks auto ära tuua, ja siis me tõime N kohast auto ära ja siis seal ma jäin rasedaks, kuskil, ma ei tea, poolel teel sinna või vist midagi sellist, aga mina magasin, kui mind läbi tõmmati... Jaa... Siis oligi niimodi, et ma ei teadnud, et ma olen rase, ja siis ... põhimõtteliselt mulle pandi kaarte, et ma olen rase üle kahe kuu, ma ei uskund seda, ja siis, kui ma lõpuks mõtlesin, et ou, kuule, mul kõht kasvab, tõesti hakkasin paksuks minema, ma niisama paksuks ka ei lähe. Ja siis ma tegin testi ja avastasin, et ohhoo, olengi rase, mis ma nüüd teen. Ja mis ma nüüd teen, tegin siis, ma mõtlesin alguses, et ma aborti kohe kindlasti ei tee, miks ma pean inimest tapma, kui ta saab samahästi ka elada täisväärtuslikku elu, kui tal see võimalik on, onju. Ja siis ma... Sünnitasin ära ja ... vot. ... Praegu ta peaks saama mingi nelja kuuseks.“ (I5)

Nii mõnegi vastaja puhul võis rasedaks jäämise teemal vestlemise käigus märgata ebamugavust, vastaja naeratas piinlikult või vaatas häbelikult maha. Sellist käitumist võib tõlgendada ühiskonna negatiivse suhtumisega teismelistesse emadesse, millega noored emad võisid kokku puutuda raseduse ajal ja peale sünnitust. Osaliselt võib sellise käitumise taga olla ka teadmine, et nad on eksinud üldtuntud tõe vastu, et vahekorras peab kasutama kaitsevahendeid. Siiski olid kõik vastajad nõus oma rasedaks jäämise loost pikemalt vestlema.

„Laps oli planeerimata, ma ei osanud ettegi kujutada, et asi võib sinnamaani minna. Ma ei näinud uneski tittesid.“ (I7)

Haridustee ning edasisiste õpingute katkemine on teismeeas lapsesaamisel üks suurimaid riske. Kõikidel uuringus osalenud teismelistel emadel oli lõpetatud põhikool. Enamus vastajatest lõpetas põhikooli rasedana. See fakt andis võimaluse vestelda ka kooli ja kaaslaste suhtumise teemal emakssaamisesse. Ühel vastajatest oli kooli pooleli jätmise teadlik valik. Tema sõnul ei sobinud talle kooliskäimine üldse. Arvas, et õppimine ei ole tema jaoks. Ta läks küll peale põhikooli gümnaasiumisse, aga pärast esimest päeva koolis otsustas tööle minna, sest sai just siis hea pakkumise.

Lisaks olid päritoluperes majanduslikud raskused, kuna ema-isa olid lahutatud ning tema soovis olla iseseisev. Esimese lapse sünnitas ta umbes aasta peale töölkäimist.

„/..../ mina käisid üheksa klassi ära ja peale seda läksin kohe tööle, sellepärast et ma kolisin väga noorelt kodust ära ja selleks, et ise hakkama saada pidin tööle minema.“ (I2)

Erinevaid töökogemusi oli vastajatel vähe. Töötati suviti kuskil müüjana või mõne kohaliku talu põllul. Neiu, kes otsustas peale põhikooli tööle minna, sai aasta jooksul kogemuse telefonimüüjana ning töötas nii restoranis abikoka kui ka koristajana.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et teismeliselt emaks saamise lugu on igal neil erinev. Rasedaks jäämine on enamasti mitteplaneeritud ning otsus laps alles jätta või mitte tehakse koos lähedastega või nende mõjutusel.

4.2 Lapsepõlve kodu sotsiaalmajanduslik taust ja suhted vanematega

Järgnevalt analüüsin pikemalt teismeeas emaks saanute päritoluperekonna sotsiaalmajanduslikku olukorda, vanemate haridust ning teismelise suhteid vanematega intervjuudest saadud materjali põhjal.

4.2.1 Majanduslik olukord teismelise ema lapsepõlvekodus

Lahutus/lahkuminemine mõjutab perekonna kõiki liikmeid nii emotsionaalselt kui majanduslikult. Lahutuse järel jääb peres täitmata isa roll ning emal tuleb olla oma lapsele kahe vanema eest. Lisaks kahe lapsevanema rollile tuleb emal peret ka majanduslikult üleval pidada. Selline muutus pereelus mõjutab lapsi otseselt, sest tööl käimise kõrvalt jääb emal lapsega tegelemiseks vähem aega.

Üheks ühiseks jooneks enamusel intervjuus osalenud noortest emadest oli pärinemine lahutatud perekondadest. Vastajate vanemad lahutasid ajal, mil noored olid 5-6aastased. Peale lahutust jäädi elama ema juurde. Lahutus tõi peredes kaasa majandusliku olukorra muutuse, kuna ainukeseks pere ülalpidajaks oli ema. Kahe vastaja vanemad elasid küll koos, aga ühe vastaja ema oli kodune ning teise vastaja isal esines probleeme alkoholiga.

Lahutatud peredest pärit noored tõid välja, et majanduslik olukord nende peres oli tagasihoidlik, aga otseselt puuduse all ei kannatanud keegi. Nad leidsid, et elada tuli

kokkuhoidlikult, aga söök oli laual ja riided olid seljas. Noorte arvates oli küll raske, aga saadi hakkama. Lisaks tõid vastajad välja, et perekonna rahalise olukorra tõttu ei olnud mõnikord võimalik osa võtta kooli poolt korraldatud üritustest ja reisidest. Vaatamata sellele olid noored emad arvamusel, et pere rahaliste võimaluste nappuse tõttu ei tundnud nad ennast kuidagi kaaslaste poolt tõrjutuna.

„No ikka oli raske jah, aga midagi sellist hullu ei olnud.“ (I3)

„No, kõiki asju koolis kaasa teha ei saanud, aga muidu oli okey.“ (I4)

Vesteldes lahtusest ning lapsepõlvkodu majanduslikust olukorrast, tajusin vastajates teatavat ebamugavustunnet. Eriti oli seda tunda lahtusest rääkimisel. See võis olla tingitud asjaolust, et vanemate lahtus oli nende jaoks raske ning harjuda tuli väiksemate võimaluste ja tähelepanuga ema ning eriti isa poolt. Perele vajaliku sissetuleku kindlustamiseks tuli üksikemal teha pikki tööpäevi, mille tõttu lapsed pidi veetma palju aega üksi või siis teiste pereliikmetega. Võib oletada, et ema pidev töötamine mõjutas noori emotsionaalselt rohkem kui pere kesised majanduslikud võimalused. Ema eemalolekut lapsest iseloomustavad järgnevad tsitaadid:

„Ema-isa lahutasid, kui ma olin viiene, mm, siis ma hakkasin emaga koos elama. Ema käis nagu väga tihti kogu aeg tööl niimoodi, et hommikul läks ja õhtu hilja tuli.“ (I5)

„/...../ ema läks laeva peale tööle...oli 2 nädalat kodus, kaks nädalat ära ja siis kaks nädalat olime vanaemaga ja siis 2 nädalat emaga /...../ (I3)

Ka Kasearu ja Trumm (2012: 10) toovad välja, et NEET-noorte jaoks on kodu ja vanemad olulisel kohal ning perekonnas toimuv ei jäta mõjutamata ka noori. Üheks sündmuseks, millel võivad olla väga kaugeleulatuvad tagajärjed, võib olla vanemate lahkumine ja sellega seotud lähikeskkonna muutus. See võib osutada lapse jaoks raskeks katsumuseks, millest ülesaamisega ei saa laps üksinda hakkama.

Elutee teooria järgi on üleminekud inimeste elus tihedalt seotud just perekonnaeluga: abielu, sünd, lahtus, uuesti abiellumine, surmad. Kõikide nende siiretega muutuvad rollid peres (Hutchison 2010: 14).

Lisaks eepool kirjapandule on erialases kirjanduses ning uuringutes (Haldre 2009, VanDenBerg 2012, Imamura et. al 2017, Mollborn et. al 2011, Rolfie 2005, Morehead

2005 jt) seostatud perekonna sotsiaalmajanduslikku tausta teismeeas rasedaks jäämisega.

Furstenberg Jr (viidatud Furlong 2009: 227 kaudu) viitab uuringutele, mille tulemusena on leitud, et varajane lapseootus ilmneb tihedamini majanduslikult ebasoodsamas olukorras olevates peredes. On leitud tagasihoidlik korrelatsioon majandusliku ebavõrdsuse (ebasoodsama olukorra) ning varajase lapseootuse vahel. Eeldatav põhjus arvatakse olevat informatsiooni vähesuses kaitsevahendite kasutamise võimaluste kohta vaesemate hulgas ning vähene motivatsioon esimese lapse ajastamisel. Lisaks leitakse, et vähemate võimalustega noored alustavad tõenäoliselt varem seksuaaleluga, kasutavad vähem kaitsevahendeid ning teevad vähem aborte.

Üheks teismelisi emasid iseloomustavaks jooneks peetaksegi nende majanduslikku situatsiooni – uuringud on näidanud, et üldjuhul on nad ise vaesed ning ilmselt on neil partner või vanemad, kes on majanduslikult ebasoodsas olukorras (Morehead et. al 2005: 64).

Intervjuu vastustest järeldeb, et vanemate lahutus ning üksikemaks jäämine tekitasid olukorra, kus teismelise ema pidi pere hakkamasaamiseks teenima üksi ning ajapuudus ei võimaldanud veeta piisavalt aega kodus oma lapsega. Seega võib oletada, et pere majanduslikul olukorral võib olla seos teismeeas emaks saamisega. Samas ei väitnud üksiki vastajatest, et lapsepõlvekodu majanduslik olukord oleks ta millestki ilma jätnud või oleks tema elule suurt mõju avaldanud. See võib tuleneda asjaolust, et materiaalsete võimaluste asemel tunti puudust ema olemasolust, aga teadlikult ei osata seda tunnistada.

4.2.2 Teismeliste suhted oma vanematega

Tänapäeva perekond on sotsiaalse üksusena nii keeruline ja nii vastuolulistest teguritest sõltuv nähtus, et see ei saa paljudel juhtudel toimida häireteta. On üsna tavaline, et perekonna probleeme püütakse muu maailma eest varjata, lähtudes arvamusest, et teistes perekondades on kõik hästi. Ka ei pruugi kõik pered igapäevaselt toime tulla pereliikmete vajaduste rahuldamisega. Kui mingis osas jäävad vajadused rahuldamata, võib normaalne pereelu tasakaalust välja minna.

Enamus uuringus osalejate vanemaid lahutasid ajal, mil noored olid veel lapsed. Lahutuse mõju nii väikese lapse psüühikale on raske hinnata. Lapsepõlves läbielatud sündmusi kiputakse aga tunduvalt kauem kaasas kandma ning vanemate lahkuminekul võivad olla väga kaugeleulatuvad tagajärjed.

Noored meenutasid vanemate lahutust kui rasket sündmust endi jaoks. Lahutuse põhjustel pikemalt ei peatunud. Arvestades noorte vanust vanemate lahkuminemise ajal, võib eeldada, et nad kas ei tea lahutamise põhjuseid ning sellest pole vanematega kunagi juttu olnud või ei soovinud nad neid minu, kui võõra inimesega jagada.

„Mmm, lapsepõlvkodu, ma olin väike, võib olla 5 aastane, kui mu vanemad lahku läksid, siis ma elasin emaga, mul oli vanem vend ka poolteist aastat.“ (I3)

„Nad läksid juba ammu lahku, kui ma olin 6 aastane /...../ ma olen terve elu isa tütar olnud ja nende lahkumine oli mulle tegelikult päris raske.“ (I2)

Kuna kõik küsitletud tütarlapsed jäid peale lahutust elama ema juurde, vähenes tunduvalt isa osalus lapse kasvatamisel. Suhted isaga muutusid nõ kaugsuheteks. Suheldi harva vaid vajadusel või sünnipäevade aegu.

„Isaga me suhtlesime nagu rohkem väiksenä, vaheaegadel ja käisime külas, aga noh, suurena, ma ei tea. Eriti ei suhtle enam /..../. (I3)

„Isaga ma rääkisin, ee, issand jumal, ma ei mäletagi, kuna, siis kui mul oli vist üheksa kuud rasedus, ja see oli ikka väga tükk aega tagasi /..../ Jah. Et ma nagu ei suhtle temaga, eriti /...../“ (I5)

Seoses lahkuminekuga võeti kasvavatelt tüdrukutelt isa eeskujul (soorolli õppimise mudel), mis võis hiljem oluliselt mõjutada suhteid vastassugupoolega ning soodustada varajast rasedaks jäämist.

Ennet ja Kaurov (2008: 49-50) toovad välja isa olemasolu tähtsuse seoses noorelt rasedumisega. Isa kohalolek ei ole oluline ainult lapsepõlves: isa annab tütrele ettekujutuse vastassugupoolest, kujundab tütre suhtumise meestesse ja tema suhteid meestega. Lisaks väidavad autorid, et noorukieas ja täiskasvanuna on naise suhted meestega mõjutatud enam tema suhtest isaga kui emaga: soojad ja lähedased suhted isaga aitavad tütre paremini ületada puberteedia raskusi.

Ka omavahelised suhted kasuisadega olid tüdrukutel pigem pingelised ning konfliktised. Juba lapsepõlves nähti kaklusi ning oldi perevägivalle tunnustajateks: nähti-kuuldi vanemate vahelisi konflikte, nende agressiivset käitumist teineteise suhtes; küllap kogeti ka vanemate kannatusi ja meeleheidet. Kui teismelised noored suudavad ehk paremini selliste elukriisidega hakkama saada, siis 5-6 aastastel lastel oskus raskete tunnetega toime tulla tõenäoliselt puudub.

„Mina ei saanud hakkama, mul on see närvisüsteem ka nii tuksis juba, seepärast et vanemad väiksena kaklesid kogu aeg, emal oli kasuisa, kes ka teda tahtis lüüa ja siis ma läksin noaga vahele ja igast kammaijaad. Ühesõnaga, ma olen kõike näinud ja kõike tundnud, elu kirju missugune .“ (I5)

Intervjuudest selgus veel, et probleeme esines ka siis kui kasuisa sai teada teismelise rasedusest.

„/.../ aga mul on kasuisa, kes on hästi range, ma ei saa kohe üldse temaga läbi, selles suhtes, ta on meid hästi eemale põlanud. Siis kui ta teada sai, et ma olen rase, siis tal oli selline nagu peas, et nagu ta tahaks mulle kirvega otsaette lüüa (kohmakas naer). Ta oli ikka väga karm mees.“ (I2)

Kui suhted isaga/kasuisaga olid uuritavate jaoks pigem problemaatilised või puudusid üldse, siis suhted emaga olid enamusel vastajaist üldjuhul lähedased. Siiski tunnistasid intervjuueeritavad, et ema-tütre suhet mõjutas lapsevanema pidev töötamine ning vähene koosveedetud aeg.

„Emaga oleme hästi lähedased, emaga räägime iga päev ja suhtleme, aga ema elab Soomes nagu. Skypime iga päev ja nii.“ (I3)

Toodi ka välja keerulisi suhteid emaga, mis võisid pigem olla seotud puberteedia iseärasuste ning probleemidega koolis.

„/...../ Ja siis viiendas klassis nagu, ma ei saanud emaga läbi. Noh neljandas klassis ma ei saanud juba emaga läbi, siis ma ei viitsinud koolis käija ja mingi selline kammaijaa oli /.../. (I5)

Imamura (2007: 631) viitab kahele uuringule, mis toovad välja seose varajase raseduse ning vanemate lahutuse vahel: suurem tõenäosus teismeeas rasedaks jääda

on neil noortel, kes ei ela koos kahe vanemaga. Ka Haldre (2009: 29) on viidanud erinevatele uuringutele, mis seostavad teismeeas lapsesaamist vanemate kooselu ja suhetega.

Emal kui kõige olulisema inimese tähtsuses lapse ja teismelise elus ei kahtle keegi. Aga ilmselge on, et oma järeltulijatesse jätavad kustumatu jälje mõlemad vanemad, mõjutades neid oma armastuse või selle puudumisega, oma vigade ja tegematajätmistegagi, omavaheliste suhete või nende puudumisega.

Perekond tervikuna saab oma ülesandeid täita oma pereliikmete vajaduste rahuldamise kaudu, millele lahusus kriipsu peale tõmbab. Perekonda, mis ei suuda mingil põhjusel oma liikmete vajadusi rahuldada ning ei täida seega oma ülesandeid, nimetatakse düsfunktsionaalseks e väärtalitlevaks (Laane, 1999: 75). Käesoleva uuringu tulemused näitavad, et seosed teismeliste raseduse ja perekonna düsfunktsionaalsuse vahel on olemas.

Emal vanus esimese lapse sünnil

Erinevad uuringud (Ermisch ja Pavelin, 2003; Hobcraft ja Kiernan 2001, viidatud Curran et al 2013: 38 järgi) on leidnud seose emal vanuse esiklapse sünnitamisel ning teismeeal raseduse vahel. Nimelt on teismeeal lapse saanud emade tütarde suurem tõenäosus saada teismeliselt emaks.

Antud uuringust selgus, et kahe vastaja emal oli esiklapse sünnitanud 18. aastast ning ühe vastaja õde oli samuti noor emal ning sünnitas esimese lapse 19. aastast. Teiste vastajate emal sünnitusvanus varieerius 21 ja 25 vahel.

„Minu emal oli ka noor, kui esimese lapse sünnitas. Ta oli ka 18, kui mu õde sünnitas/...../. Ja minu õde sünnitas esimese lapse, kui ta oli 19 ja nüüd just paar kuud tagasi sündis teine laps.“ (I2)

Samas on Imamura (2007: 631) toonud välja uuringu, kus ei leitud seost teismelisena lapse saanud emal ja tema tütre varajase lapseootuse vahel.

Siinkohal võib teha tingliku järelduse, et antud uuringus selline seos emal ja tütre sünnitusvanuse puhul puudub. Usaldusväärsemate järelduste tegemiseks, tuleks uurida põhjalikumalt vastajate sugupuud ning erinevaid põlvkondi. Sellisel juhul tuleb arvestada elutee teooriast lähtuvalt ajalooliste ning ühiskondlike muutustega, mis mõjutavad ka sünnitusiga.

4.2.3 Vanemate haridustase

Üks riskitegur teismeeas rasedaks jäämisel on vanemate madalam haridustase, mis on tihedalt seotud ka perekonna majandusliku olukorraga. Madalama haridustasemega inimestel on vähem võimalusi tööturul leida hästi tasustatud tööd, et kindlustada pere majanduslik toimetulek.

Intervjueeritud neidudest pooled ei osanud vanemate haridustaseme kohta ammendavat vastust anda. Umbkaudu teati, et vist on vanemad lõpetanud keskkooli või kutsekooli, aga päris kindel selles ei olnud. Millist kutset on vanemad õppinud, ei osatud öelda. Ainult üks noor teadis, et ema on käinud ülikoolis, aga omandatud eriala ei teadnud. Seetõttu võib eeldada, et suhted vanemate ja laste vahel on olnud pealiskaudsed ning kodus ei räägita endast ja oma tegemistest palju.

„Minu emal on mmm (mõttepaus) päris hea haridus, ta on ülikoolis käinud, aga isa, temal on vist keskkool, ta nagu nii hea haridusega ei ole.“ (I2)

„/.../ kutsekoolis vist käisid, aga palju neil seda nüüd oli, ma ei tea.“ (I4)

Siiski võib eeldada, et vanemate haridustaseme mõju noorele on oluline: kui see on kõrgem, kantakse teismeliste edasi väärtused, mis eeldavad oma võimete realiseerimist, paremaid tulemusi koolis ning töökoha leidmist (Ennet, Kaurov 2008: 43, 46-47).

Võib oletada, et kõrgema haridusega vanemate lapsed saavad kodust kaasa teistsuguse suhtumise ja hariduse väärtustamise kui madalama haridustasemega vanemate lapsed. Iga lapsevanem soovib, et tema järglane elaks täisväärtuslikku elu ning saaks tulevikus hästi hakkama.

Antud uuringust ei selgu vanemate haridustaseme mõju teismeeas rasedaks jäämisel. Kui aga vaadata üldisemat pilti – vanemate haridustase, majanduslik olukord päritoluperes, suhted vanematega, isa rolli puudumine, siis kõik need põhjused on omavahel tihedas seoses ning mõjutavad elu päritoluperekonnas.

4.3 Koolikohustuse täitmine ja suhted koolis

Hea haridus ja töökogemus on tänapäeva tööturu märksõnad. Kui aga noorel puuduvad mõlemad, siis püsimine konkurentsis võib osutuda oodatust keerulisemaks. Ka Barack Obama (2008) on ühes oma kõnes viidanud hariduse olulisusele tänapäeval: haridus on informatsiooni ajastu vahend, see ei ole enam tee võimaluse ja edukuse juurde vaid haridus on kõige selle eelduseks. Tänapäeval lihtsalt ei ole enam nii palju töökohti, mis aitaks keskkooli haridusega peret üleval pidada. Ja kui puudub keskharidus, on saadaval veel vähem töökohti, mis aitaksid hoida eemale vaesumisest (Lyche 2010: 8).

Motivatsioon ja huvi õppimise vastu saadakse osaliselt kaasa kodust. Oluline siinjuures on see, kas ja kui palju lapsevanemad haridust väärtustavad ning kui tähtsaks seda peavad. Võib oletada, et peredes, kus vanemate haridustase on madalam, väärtustatakse pigem töötegemist ning mitte niivõrd teadmiste omandamist.

Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et enamus vastajatest on pärit madalama haridustasemega üksikvanemaga perest. Vastajate endi sõnul pidasid nende vanemad küll haridust oluliseks, aga kontroll noore koolis käimise ning kooliasjade tegemise üle oli nõrk. Haridusest ja kooliskäimisest rääkides ei toonud ükski vastaja intervjuudes välja, et lapsevanem oleks sekkunud või püüdnud aidata noort kooliga seotud probleemides. Kuna enamus intervjuueeritavatest elas kooli ajal emaga koos, siis võib oletada, et pikkade tööpäevade ning pideva eemaloleku tõttu puudus lapsevanemal ülevaade noore tegemistest koolis.

Koolikohustuse täitmisest ning õpingutest vesteldes ilmnes veel, et koolis ei olnud kerge ühelgi vastajal. Enamus nentis, et neil oli probleeme õppimise ning kohalkäimisega. Põhjuseks toodi välja laiskus, teismeeas tekkinud sõbrad, kooli vahetus, vanemate väike kontroll. Samas tõdeti, et kui oleks viitsinud pingutada, siis oleks hinded paremad olnud.

„Ma arvan, et üks see pigem oli enda laiskus ja siis oli nii, et ma algklassides õppisin kodus koos emaga ja siis ema vaata ütles mulle vastuseid ette, nii et ma ei saanud õiget põhja alla ja tänu sellele siis oli vahepeal päris raske.“ (I2)

„Noojah, kool jäi pooleli, eks kõik see puberteediiga, ei viitsinud käia ja lõpuks läksid õpetajatega nii tülli, et ega sa ei tahtnudki sinna väga minna.“ (I6)

Ühe noore otsus peale põhikooli õpingud katkestada oli teadlik. Vastaja vanemad elasid lahus ning suhted ema ja kasuisaga olid konfliktsed. Neiu isa, kellega suhted on kogu aeg head olnud, elas ja töötas tollel perioodil Rootsis. Soov ema juurest ära kolida päädis otsusega minna tööle. Noor ema mõonis, et koolis käimine ei meeldinud talle kunagi, sest õppimine valmistas talle raskusi. Kui vastaja pikemalt kooliskäimisest ning õppimisest rääkis, võis tema kehakeelest ning žestidest välja lugeda piinlikkust ning häbenemist. Oma halbadest tulemustest koolis rääkis ta läbi huumori, mistõttu tundus mulle, et neiu püüab peita oma tegelikke tundeid (naer läbi pisarate).

„/..../ (õpingute katkestamine)...no, see ei olnud päris kindel, aga see oli minu soov /..../. Ma olin esimesest klassist halb õpilane (naer), ütlen kohe ära, see on fakt. Mina ei ole kunagi viitele õppinud, alati olid kahed ja kolmed. Kui hästi läks, siis sain mõne nelja ka.“ (I2)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et perekonna struktuur, tavad ning ressursid võivad mõjutada noore otsust õpingud enneaegselt katkestada. Madalama haridustasemega lapsevanematel võivad olla madalamad karjääriootused oma järglaste suhtes ning tülles „katkise“ kodust, kus ühel vanemal on raske pöörata lapsele vajalikku tähelepanu võib mõjutada tema hakkamasaamist koolikeskkonnas.

Eelpool mainitud toetab OECD riikides läbiviidud uuring, millest selgus, et õpilastel, kes elavad koos mõlema vanemaga on tõenäosus koolist välja langeda madalam ning nad omandavad kõrgema hariduse kui need noored, kes elavad teistsuguses peresüsteemis. Selle põhjuseks on madalam sissetulek ning vähene vanemate järelvalve üksikvanemaga peres (Lyche 2010: 18).

Ka Kasearu ja Trumm (2012: 10) on NEET-noortega seotud uuringus välja toonud, et noorte eluteed mõjutab oluliselt see, mil määral ja kuidas vanemad suudavad, oskavad ja tahavad oma laste käitumist suunata ja kontrollida ning tagantjäreli oma elule tagasi vaadates tunnistab nii mõnigi noor, et vanematepoolne piiride seadmine ning kontroll oleks võinud olla suurem.

Kõik eelpool nimetatud asjaolud viivad keeruliste suheteni kodus ning koolis. Lisandub koolikohustuse mittetäitmine. Vaba aega hakkavad täitma juhusõbrad ja – tuttavad ning see võib viia teismee raseduseni, mis toimub traditsioonilist eluteemustrist erineval ajal.

NEET-noorte poolt üheks tajutud riskiks eluteel on kooli- ja õpikeskkonna sobimatus ja mittetoetav suhtumine (Kasearu, Trumm 2012: 9).

Kui arvestada asjaolu, et oma arengus on teismeline väga „õrnas perioodis“ ning lisaks iseendaga hakkamasaamisele ning kohanemisele tuleb suhelda ka ümbritseva keskkonnaga, võib suhete hoidmine osutada keeruliseks ülesandeks. Sõbrad muutuvad olulisemaks ning vanemate noomimised tunduvad tühised.

Noored võivad olla väga tundlikud igasuguse kriitika suhtes. Halvustav või noorte huve, võimeid ja isikupära mitteamvestav suhtumine või käitumine tekitab vastumeelsust ja protesti ning võib viia õpingutest loobumiseni (Kasearu, Trumm 2012: 9-10).

Kool seab teatud raamid õpilastele ning põhikoolis rasedaks jäämine ja samal ajal koolis käimine ei kuulu üldjuhul selle juurde. Muutuda võivad suhted kaaslaste ja õpetajatega. Esineda võib narrimist ja norimist kaaslaste ning hukkamõistvat suhtumist õpetajaskonna poolt. Kui suhted koolis on olnud keerulised juba enne rasedaks jäämist, võib see elusündmus olla suureks tõukeks õpingute katkestamiseks.

Intervjuus osalenute vastused suhetest koolis olid erinevad. Oli neid, kelle suhted koolis olid juba enne rasedaks jäämist keerulised ja konfliktised. Aga oli ka neid, kes tõid välja positiivseid suhted nii klassikaaslaste kui ka õpetajatega.

Väga ilmeka näite keerulistest suhetest koolis tõi 18. aastane intervjuueeritav:

„Eem, ütleme niimoodi, et esimene klass oli väga kriitiline, see oli klass, mis mulle üldse ei meeldinud, sest et esiteks olid uued inimesed, ma ei olnud harjunud ühe koha peal istuma /.../. Ja, noh, ütleme niimoodi, et väga palju mõnitamist ja narrimist oli esimeses klassis. Noh, ma ei tea, seal ma panin tundidest vahepeal jooksin minema, sellepärast et mind noriti kogu aeg ja magasin tundide ajal, ma ei tea mingi imelik aeg oli siis.“ (15)

Teise intervjuueeritava vastusest võis vaid aimata, et teda on koolis kiusatud:

„Alguses oli kõik nagu okey, et sain kõigiga läbi ja mind väga ei kiusatud ja nii, aga nagu lõpu poole, lõpu klassid, et siis läksid suhted nagu väga metsa.“ (I2)

Need kaks vastajat lõpetasid üheksanda klassi ning jäid rasedaks peale õpingute lõppu.

Vastajad, kes jäid rasedaks põhikooli viimases klassis ning käisid koolis suure kõhuga tõid välja, et suhted klassikaaslastega ei muutunud, pigem oldi toetavad ning eevil, kas tita liigutab ja kuidas noor ema ennast tunneb. Üks vastajatest pidas eriti oluliseks just oma klassi poiste väga positiivset suhtumist rasedusse:

„Mul nagu hullult, et mul oli täiega lahe, et mul nagu üheksanda lõpus, kümnenda alguses kõik klassi poisid nagu käisid katsusid kõhtu ja tõid nagu asju ja kingitusi, täiesti uskumatu noh.“ (I3)

Täiskasvanute toetus teismeeas rasedale on eriti oluline ning vajalik, sest hirm ja teadmatus, mis rasedusega kaasneb, võib psühholoogiliselt olla raske ka vanemas eas sünnitajale, rääkimata siis iseennast otsivast teismelisest.

Uuringust selgus, et õpetajate suhtumine rasedasse õpilasse oli erinev. Oli neid õpetajaid, kes aitasid nõu ja jõuga, aga oli ka neid, kelle suhtumine liigvarajasse emakssaamisesse ei olnud nii positiivne. Esile tõsteti häid suhteid just klassijuhatajaga, kelle toetus ja abi koolis nii raseduse ajal kui ka pärast lapse sündi oli noorele oluline. Üks vastajatest jutustas pikemalt, kuidas ta peale lapse sündi läks edasi kümnendasse klassi, sest õpetajad lubasid tal lapsega koos tunnis käia ning võimaluse korral hoidsid last tundide ajal. Samas mainisid noored emad, et oli ka õpetajad, kes suhtusid neisse pigem halvustavalt.

„Õpetajad olid ka kõik hästi vastutulelikud ning toetavad, nad lubasid mul tulla koos lapsega tundi ja vahest jätsin lapse vankrisse magama koolimaja ette ja siis üks õpetaja valvas teda. Ma arvan, et üks mõni ikka oli, kes omaette nagu rääkis, aga enamusest nagu minu õpetajatest, kes mulle aineid andsid, et kõik olid toreda, et klassijuhataja ja teised kellega mina kokku puutusin.“ (I3)

Üllatuslikult tuli ühe intervjuuritava vastustest välja, et koolipsühholoogi suhtumine rasedusse oli pigem negatiivne. Sellest kogemusest intervjuu ajal rääkides oli tunda

teismelise ema pettumust psühholoogi suhtumises. Teismeline pöördus koolipsühholoogi poole, kuna ei julgenud alguses oma rasedusest vanematele rääkida.

„Noh, olenes õpetajast, näiteks klassijuhatajaga sain väga hästi läbi, aga mõni õpetaja oli, mmm, kuri ja, nt kooli psühholoog, see oli täitsa, ma ei tea /...../ No siis käisin, kui rase olin...siis ta rääkis, et kui sa ikka last ei taha, siis jäta ta haiglasse ja...siukseid asju rääkis. (I4)

Käesolevas uuringus rohkem vastajaid koolipsühholoogiga kokku ei puutunud. Ühe sarnase näite koolipsühholoogi suhtumisest on toonud ka Pärismaa (2012): *„Usaldas in oma saladuse klassijuhatajale, kes oli ka psühholoog, aga tema kuulutas minu selja taga seda kogu klassile ning kutsus poisid vanemad kooli, et neid vanavanemateks saamise puhul õnnitleda.“*

Teismeline, kellel puudub kodune toetus ning mõistmine vanemate poolt, leiab ennast ootamatult suurte otsuste ja valikute ees seoses planeerimata rasedusega. Hirm oma saladust rääkida on suur ning saladuse avaldamist lükatakse nii kaugemale kui võimalik. Kui lõpuks usaldadakse kedagi väljastpoolt kodu ning mõistva suhtumise asemel tunneb noor hukkamõistu, võib see ka tulevikus mõjutada suhtumist kooli tugispetsialistidesse.

Intervjuudest ei selgunud, kas teismeeas raseda vanemad tegid koostööd kooliga nende juhtumite lahendamiseks või mitte. Ühe uurimisprobleemina (vt lk 32 siin töös) tõin välja koostöövõrgustiku puudumise noore ema ümber ning antud juhtumid ilmestavad probleemi olemasolu.

Eesti Koolipsühholoogide Ühingu esinaine K. Järv (2007: 21) ütleb: *„Õpilasele võiks psühholoog olla nagu sõber – inimene, kelle juurde laps julgeks ja sooviks pöörduda, kelle käest saaks nõu küsida ja kes peab saladusi.“*

Järv (2007) toob veel välja, et vahel on õpilastel asju, mida nad ei taha rääkida õpetajale ega klassikaaslastele, isegi vanematele mitte. Palju on lastel ja noortel muresid sõpruse, armumise ja vanematega suhtlemisega. Neid probleeme tahetakse jagada kellegagi, kes seisab veidi eemal, ja selleks inimeseks sobib psühholoog.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et enneaegne õpingute katkestamise risk on majanduslikult nõrgemal järjel olevatel madalama haridusega üksikvanemate perest pärit neidudel olemas juba enne rasedaks jäämist. Teismeeas rasedus ning koolipoolne valdavalt negatiivne suhtumine suurendab seda riski veelgi. Kooli ja kodu koostöö puudumise

tõttu väheneb noore õpingute jätkamise võimalus ning tööturu jaoks vajaliku kvalifikatsiooni omandamine veelgi.

4.4 Võrgustik teismeeas ema märkamisel ja toetamisel

Magistritöö teooria osas olen välja toonud mitmed riskid, mis ohustavad teismeeas emakssaanuid. Selle elusündmusega kaasnevate elurollide muutus, lisaks majanduslik väljakutse, töö ning koolikohustus suurendavad depressiooni langemise riski noorel (Garber et al, 2002, viidatud VanDenBerg 2012: 7 kaudu).

Seetõttu on oluline, et teismelise ema ümber oleks toetav ning vajadusel abi pakkuv võrgustik, et vähendada raseduse ning lapse sünniga kaasnevaid probleeme noore ema elus.

Uuringu tulemustest selgus, et enamus vastajaist on üle elanud vanemate lahutuse ning elanud peale lahutust koos emaga. Suhted isaga on olnud vähesed või puudulikud ning suhted emaga on olnud pigem lähedased. Ema on enamusele vastajatest olnud peamine toetaja ning informatsiooni andja. Kõik noored hindasid ema toetust raseduse ajal ning pärast lapse sündi väga oluliseks.

„Raseduse ajal ja pärast seda sain enamuse infost emalt. Lapse esimesed eluaastad elasin emaga koos.“ (I1)

„No vanemad toetasid ikka kõige rohkem, ema, isa ja õde ka siis.“ (I7)

Ka teised uuringud (Oberlander 2009, Garber 2002) toovad välja, et ema on teismelise jaoks kõige olulisem sotsiaalne tugi ning temaga koos elades on teismelisel emal lihtsam kohaneda vanemlusega. Sõbrad on perekonna kõrval vähem kaasatud toetusvõrgustiku siseringi. Kõige vähem olulised on formaalsed toetusvõrgustikud (õpetajad, vaimse tervise professionaalid).

Tulemustest võib järeldada, et ema on oluline emotsionaalne ning sotsiaalne tugi noore ema kõrval. Noore ema jaoks on oluline saadav informatsioon, kogemus ja abi, et kohaneda ja tulla toime uue olukorraga. Siiski selgus intervjuude käigus ka fakt, et paari vastaja emad töötasid noore jaoks olulisel eluperioodil Soomes või olid neil töökohad, mis nõudsid pikki töötunde ning suhtlus noore ja tema ema vahel jäi väheseks. Seega võib oletada, et toetus nendele teismelistele emadele pere poolt oli vähene või puudulik.

Noorelt emakssaanud NEET-noorte jaoks on oluline küsimus, kuidas jätkate lapse kõrvalt õpinguid ning omandada eriala, eriti juhul kui mitteformaalne sotsiaalne võrgustik ei soostu pakkuma abi lapsehoiul. Seega lisandub nende NEET-noorte puhul edasiõppimise ja tööturule sisenemise riskide hulka ka küsimus töö- ja pereelu ühitamisest, sh lapsehoiu võimalustest (Kasearu ja Trumm 2012: 12).

Hariduse mõõdupuuks peetakse veel tänapäevalgi akadeemiliste teadmiste rohkust, kuid õppimise ja hariduse asend ühiskonnas on siiski muutumas (Martinson 2010: 5).

Tänapäeva koolisüsteem pakub küll erinevaid võimalusi enesearenguks, kuid on suhteliselt paindumatu erisuste suhtes. Isegi, kui noorelt emakssaanul on soov õpinguid jätkata ning haridust omandada, võib ta selles süsteemis kokku põrkuda mitmete probleemidega.

Kõigil magistritöö uuringus osalenud noortel emadel oli lõpetatud üheksas klass. Enamus üritas kohe peale lapse sündi astuda keskkooli või siis kutsekooli, kuid erinevatel põhjustel nende haridustee katkes. Põhjustena toodi raskusi lapse kõrvalt koolis käia ning nähti ka enda süüd õpingute mittejätkamisel.

„Kui ma õhtukasse tulin, siis mul oligi plaanis, et lõpetan kõik 12 ära ja lähen siis edasi õppima. Aga kuna vahepeal tuli laps ja siis jäi poolikuks. Tahtsin küll minna, aga raske oli tema kõrvalt käia algul, kui ta nii väike oli.“ (I6)

„/.../ 10nda alguses sünnitasin ja siis käisin koos lapsega koolis, et ta oli turvahälliga kaasas mul. Aga siis mul omast lollusest läks kuidagi raskeks ja siis ma ikkagi ei teinud seda lõppu ära kümnendal.“ (I3)

Kahel juhul oli õpingute katkestamise põhjuseks kooli juhtkond, kes ei soostunud noort ema keskkooli vastu võtma.

„Ma olin 10. klassis, kui lapse märtsis sünnitasin. Siis kolisin linnast maale ja tahtsin edasi õppida 10. klassis. Algul ei tahetud võtta, põhjendati, et kuidas sa käid kehalise tunnis, kui sul on laps – sa oled ema. See oli selle kooli direktoripõhjendus /.../. lõpuks võeti ikkagi kooli, kuna direktor vahetus.“ (I7)

„Tegelikult mõtlesin küll minna (keskkooli), tahtsin aastaks akadeemilist võtta, aga direktor ütles, et nii ikka ei saa ja ei saa ja siis ta sundis mind

pabereid välja võtma. Ja siis ma võtsin paberid välja ja läksin õhtukasse. Ja seal ma käisin 3 nädalat. Mõtled küll, et ainult kolm päeva nädalas, aga nii palju antakse kodus õppida ja ma lihtsalt ei saanud lapse kõrvalt....et järgmine aasta lähen proovin uuesti.“ (I4)

Koolis õppimine toimub etteantud normide järgi, isiklikele tunnetele, mõtetele ja vajadustele pole neis kuigivõrd kohta jäetud. Taotletakse ühesugust edu, mis aga ei ole tegelikult kõigile ühtmoodi kättesaadav. Kes normidega ei kohane, satub raskustesse ja jääb konkurentsiga alla (Martinson, 2010: 5).

Siinkohal on väga tabavalt toonud kooli ning õpetaja rolli noore elus välja Tallinna Kunstigümnaasiumi direktor Märt Sults: „Igas koolis peab olema staar – õpetaja, direktor või õppealajuhataja –, kelle käest noor julgeb tulla nõu küsima. Ta on nagu kasuema või -isa. Kui õpetaja on nõid, siis sealt head otsust ei tule. Tähtis on, et kellelegi ei kleebitaks külge litsi silti. Uus elu ei saa olla inetu. Peame aitama täie jõuga, et noor ei murduks.“ (Pärismaa 2012)

Magistritöö uuringu jaoks läbiviidud intervjuudes tundsin huvi teismeeas emade kokkupuudetest erinevate institutsioonidega. Tegemist on siiski alaealiselt lapse saanutega, kes lisaks perekonnale ning koolile vajaksid igakülgset abi ja toetust väljastpoolt neid süsteeme.

Uuringus osalenutest kahel olid olnud juba enne rasedaks jäämist kokkupuuted lastekaitse ning psühholoogiga. Põhjusena toodi tormilist puberteediiga ning probleeme koolis. Ülejäänud vastajatel puudusid igasugused kokkupuuted kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja või lastekaitsega. Noored leidsid, et neil ei tekkinud vajadust kellegagi ühendust võtta ning nad said ise hakkama.

„Minuga tegeles, kui ma noorem olin, umbes 5 aastat tagasi, tegeles lastekaitse ja siis /.../ aga kui ma sain 17, siis nad lõpetasid minuga suhtlemise ära.“ (I2)

„Jaa, see oli sellepärast (sattus psühholoogi juurde), et ma loopisin õpilasi toolidega. Ma olin suht närvihaige siis (naerab). Käisin hullaris ka. Seal tehti mulle uuringuid, kas ma olen normaalne või olen ebanormaalne, ja siis avastati, et ma olen normaalne ja siis põhimõtteliselt määras psühhiaater mulle rohud peale ja ... lõpuks ma ei võtnud neid enam, sest et mul ei olnud neid vaja, sest et ma avastasin, et

ma suudan ise oma emotsionaalseid asju kontrollida ja ma ei võtnud neid enam.“ (I5)

Ühe põhjusena, miks noored emad ei võta ühendust lastekaitsega, toob Rätsep välja hirmu: „Lastekaitsetöötajat pigem kardetakse – et too võib lapse ära võtta, kui ema hakkama ei saa” (Pärismaa 2012).

Uuringust selgus veel, et pea pooled vastajaist olid lühikese perioodi vältel olnud arvel Töötukassas. Ühel juhul oli noor ennast arvele võtnud ning peale koolituse läbimist kohe tööle saanud. Teine noor ema oli küll ennast arvele võtnud, aga mingil põhjusel jäi koostöö Töötukassaga katki.

„Töötukassas ma käisin jah, panin ennast töötuks küll, siis kui ma läksin õhtukooli õppima, et siis panin, aga see asi lihtsalt jäi niimoodi poolikuks, ma ei teagi, ma ei tea isegi.” (I6)

M. Lünekund (2013: 15) märgib, et NEET-termin arvestab ka neid noori ühiskonnas, kes on vähemärgatavad. Nad ei pruugi olla töötuna arvel ning nad võivad olla hõivatud näiteks perekondlikke kohustustega.

Üheks põhjuseks mittemärkamisel võibki olla asjaolu, et teismeeas emad tahavad ise hakkama saada ning nad ei pöördu abi saamiseks väljapoole perekonda. Ühest küljest võib see olla seotud ühiskonnapoolse pigem negatiivse suhtumisega teismelistesse emadesse.

„No raske on, väga raske, aga peab hakkama saama. Et kui juba otsus on, et jätad alles ja ei tee aborti, siis tuleb hakkama saada. Siis pead saama kasvõi üksi hakkama.” (I4)

Teine põhjus, miks teismelised jäävad suures osas ilma vajaliku toetuseta, on teadmatus. Rasedust avastades, valdavad teismelist väga erinevad tunded. Hirm, segadus, teadmatus. Julgust kokku võttes räägitakse oma vanematele, kartes nende reaktsiooni.

„Hirm oli, hästi suur hirm oli, et issand, mis nüüd saab ja tegelikult ma mõtlesin ise ka alguses abordi peale.” (I4)

„No alguses oli ikka väga hull. Ma lihtsalt istusin, ma ei kujuta ette kui kaua, aga ma lihtsalt istusin, ma ei osanudki midagi mõelda ja siis ma muidugi mõtlesin igasugu asju ja siis ma nutsin ja mõtlesin ja....” (I3)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et eraldiseisvate üksustena on koostöövõrgustik teismeliste emade ümber olemas. Puudu jääb koostööst erinevate süsteemide vahel. Teismeeas rase vajab varajast märkamist ning sekkumist, kuid käesoleva uuringu jaoks läbiviidud intervjuude põhjal võib järeldada, et märkamise ja sekkumise asemel need noored nõ „kaovad“ ametnike vaateväljast. Selle sihtgrupi puhul ei toimi jagatud vastutuse printsiip. Tundub, et keegi ei võta vastutust teismelise ema märkamise ning toetamise eest.

Ka Lünekundi (2013: 55-57) magistritöös ilmnevad spetsialistide käsitluses sarnased probleemid NEET-noorte puhul: puudulik lähivõrgustik, üksikemadus, puudulik tugivõrgustik, kes on vajalikul hetkel jätnud olukorda sekkumata või on tehtud seda pealiskaudselt.

Unt (2012: 29) toob samuti välja, et oluline on noortele suunatud poliitikameetmete koordineerimine Sotsiaalministeeriumi (töötukassa) ning Hariduse – ja Teadusministeeriumi (haridusüsteemi) vahel.

Kahe eelpool mainitud uuringu puhul tuleb siiski arvestada asjaolu, et käsitletud on NEET-noori ning nende töötusega seotud probleeme üldisemalt. Teismeeas emade puhul tuleks siiski arvestada konkreetseid sihtgrupi vajadusi probleemide lahendamiseks.

Mujal maailmas on teismeliste emade murede ning probleemidega tegelemisel koostööle erinevate instantside vahel pööratud suuremat tähelepanu (McDonald et. al 2008, Curran et. al 2013 jne).

4.5 Teismeliste emade arvamused tulevikuplaanidest

Tuleviku perspektiivi defineeritakse kujutluse kaudu, kuidas me näeme ennast tulevikus (Seginer 2008, viidatud VanDenBerg 2012: 11 kaudu).

Vändra tõdeb, et noorelt emaks saanutel on haridustee sageli pooleli ja sellest on tingitud mitmed probleemid. Raskem on leida tasuvat tööd ning seetõttu on keeruline majanduslikult toime tulla. Kuna neil puudub tööstaaž, pole ka töötuna arvele võtmisest suurt abi. Haridustee jätkamist piirab sageli lapsehoidmisvõimaluse puudumine (Pärismaa 2012).

Magistr töö teoreetilises osa rõhutasin mitmel korral enneaegset õpingute katkestamist, kui suurt riski teismelise tulevikuväljavaadetel, aga mida arvavad teismelised emad oma tulevikuplaanidest ja võimalustest ise?

Eranditult kõik uuringus osalenud noored pidasid tulevikuväljavaadete parandamiseks ning tööturul konkurentsivõimelisemaks oluliseks hariduse omandamist. Kõikidest vastustest tuli selgelt välja soov edasi õppida ning kindlustada hea töökoht tulevikus. Motivatsioon õppimiseks oli noortel emadel olemas, aga suurima takistusena hariduse jätkamisel nähti majandulikkust poolt. Noored emad, keda ei toeta perekond ning lapse isa, peavad enda ja lapse ülevõtmiseks käima tööl.

Lapsega koju jäämine takistab õpingute jätkamist. Pikema koju jäämisega kaasneb õpi- ja töömotivatsiooni vähenemine ja varasematest eluplaanidest loobumine (Kasearu, Trumm 2012: 10).

„Ikka see majanduslik toimetulek, et selles suhtes, et koolis käimisega ei teeni raha, kui ma peaksin minema kooli ja veel tööle, siis ei jääks mul lapse jaoks üldse aega, tõmbaksin ennast lihtsalt katki.“ (I2)

„Ma ikka pean haridust olulisemaks, et siis on võimalust ka paremat tööd saada ja kuhugi liikuda, et enamusi siin perekodus (MTÜ Caritas Eesti) tahaks haridust, aga peavad raha pärast ikka tööl käima, et hakkama saada.“ (I3)

Teine takistus hariduse jätkamisel võib olla lähedaste suhtumine haridusse. Kui puudub lähedase toetus ning innustamine, siis võib kahaneda ka teismelise ema soov õppida ning haridust omandada. Intervjuudest selgus, kahe noore ema lapse isast ühel oli 9.klassi haridus ja hetkel töötas laeval ning teise isa haridustase jäi veel madalamaks. Mõlemad vastajad tõid intervjuudes välja elukaaslase toetuse olulisuse just õpingute suhtes.

„Elukaaslane oleks võinud rohkem toetada just õppimise suhtes. Mmm, tal endale ei ole erilist haridust, et oleks pidanud just rohkem toetama või rääkima, et kui tal endale ei ole.“ (I6)

„Ta (lapse isa) käib tööl laeva peal ja tal on kõik koolitused sealt. Ta ei pea õppimist eriti vajalikuks.“ (I4)

Tulevikuplaanidest rääkides puudus enamusel vastajaist kindel nägemus kutse- ning ametivalikust. Mainiti juuksuri, lasteaiaõpetaja, müüja ning koka ametit, aga oma plaanides kindel polnud keegi. Leiti, et esialgu on oluline ikkagi keskharidus saada ning alles siis mõelda edasistele plaanidele.

Tulemustest võib järeldada, et motivatsioon õppida on noortel emadel olemas, aga sama oluline on ka lähedaste suhtumine ja toetus edasiste õpingute suhtes. Plaanide realiseerimisel võib takistavaks teguriks saada kesine majanduslik olukord.

Teismelistel emadel on idealiseeritud lootus iseendast kui keskklassi täiskasvanust, kellel on hea kodu, armastav suhe ning professionaalne karjäär. Kuid kahjuks ei ühtinud see tulevikunägemus nende hetkeliste elutingimustega – haridustase, sissetulek, ressursside olemasolu jne (Klaw 2008, viidatud VanDenBerg 2012: 12 järgi). Samas on uuringute põhjal välja toodud, et naised, kes läksid hiljem tagasi kooli või siirdusid tööturule muutsid oma ambitsioone ning avastasid, et neid võib saata edu, vaatamata sellele, et nende pereelu algas arvatust varem (Furlong 2009: 229).

Ka Märt Sults ütleb: „Pereelu hakatakse nüüd varem elama, sõltumata sellest, kas me tahame. Kui erivajadustega lapsi tuuakse väevõimuga kooli, miks ei või siis noored emad siin käia. Lapse saamine ei ole taunitav, see on õnn. Kui ikka kuldne kuu on kellelgi seljas, pole midagi teha!” (Pärismaa 2012).

KOKKUVÕTE

Valitud teemaga magistritööd ajendas mind kirjutama ühiskonnas leviv arusaam, et teismeliselt emaks saamine ja kõik sellega kaasnev oleks justkui häbimärgistatud valdkond (ühiskonnapoolne pigem negatiivne suhtumine). Seetõttu huvitasid mind teismeliste emade endi mõtted, tunded ja arvamused ühest oma keerulisemast ja raskemast eluperioodist.

Samas on paljudes riikides nimetatud valdkonna võtmeküsimuseks teismeeas emade majanduslik ja emotsionaalne hakkamasaamine ning võrgustike loomine nende abistamiseks.

Teismelist ja tema probleeme vaadeldakse enamasti alati perekonna kontekstis ja perekonda vaadeldakse ümbritseva kogukonna kontekstis. Seetõttu on ka minu töös rohkem tähelepanu pööratud sellele valdkonnale.

Töö teoreetiliseks lähtekohaks oli elutee teooria (Edler), mis viitab üksteisele järgnevatele eluetappidele (lapsepõlv, noorukiiga, täisiga, keskiga, pensioniiga), mida mõjutavad sotsiaalsed ja kultuurilised tegurid. Elutee teooria võtab arvesse indiviidi keskkonna ning püüab selle mõjusid kaasata indiviidi arengu uurimisse (Hunt 2005, viidatud Ausna 2010: 24 kaudu).

Käesoleva magistritöö eesmärk oli välja selgitada teismeliste emade arvamused enda toimetulekust raseduse ajal ning pärast lapse sündi ja võimalikest takistustest haridustee jätkamisel ning tööturule naasmisel. Uurimuse käigus soovisin teada saada, mida teismelised emad arvavad oma toimetulekust ning milline on nende nägemus oma tulevikuplaanidest. Lisaks otsisin vastust küsimusele, milline roll on tugivõrgustikul teismelise ema elus.

Töö käigus viisin läbi kuus intervjuud seitsme sihtgruppi kuuluva teismeeas emakssaanuga. Avamaks teismeeas emaks saamisega kaasnevaid probleeme ning noorte emade endi arvamusi tulevikuplaanidest, viisin läbi temaatilise sisuanalüüsi.

Andmete analüüsimisel otsisin ja leidsin teatud seaduspärasusi ning võrdlesin neid teoorias väljatooduga. Kokkuvõtteks võib tõdeda, et töö eesmärk sai täidetud ja uurimisküsimused vastused. Seostades käesoleva magistritöö uurimistulemusi töö teoreetiliste seisukohtadega, võib järeldada/välja tuua järgmist:

1. Noore ema emotsionaalset ning majanduslikku toimetulekut raseduse ajal ning pärast lapse sünni mõjutas nende endi arvamusel oluliselt vanemate lahutus lapsepõlves. Uuringust selgus, et enamus osalenutest olid pärit n-õ lagununud perekonnast, kus vanemad lahutasid ajal, kui vastajad olid 5 – 6aastased. Kuna kõik intervjueeritavad jäid elama ema juurde, vähenes tunduvalt isa osa lapse kasvatamisel. Suhted isaga muutusid kaugemaks. Päritoluperekonna majanduslik olukord oli tagasihoidlik, kuid intervjueeritavate endi sõnul saadi hakkama.
2. Tulevikuplaanidest rääkides olid noored emad optimistlikud ning motiveeritud. Kõik noored pidasid tulevikuväljavaadete parandamiseks ning tööturul konkurentsivõime saavutamiseks oluliseks parema hariduse omandamist. Selgelt väljendus nende soov edasi õppida ja seeläbi kindlustada hea töökoht. Noorte nägemus kutse ja ametivalikust oli hägune. Oma tulevikuplaanide realiseerimisel peeti oluliseks lähedaste toetust, takistavaks teguriks majanduslikku olukorda.
3. Nii emotsionaalne kui majanduslik toetus teismeliselt emaks saanule on oluline. Noored emad rõhutasid intervjuudes oma ema tähtsust raseduse ajal ning pärast lapse sünni. Ema on teismelisele kõige olulisem sotsiaalne tugi. Üle pooltele vastajatest oli ema peamine toetaja ning informatsiooni andja raseduse ajal ning pärast sünnitust. Tulemustest ilmnes ka fakt, et ema toetus ning abi oli vähene siis, kui lapsevanem oli sunnitud tööle minema välisriiki. Tulemustest selgus veel, et teismelise ema elukaaslase toetus raseduse ajal ning pärast lapse sünni oli püsisuhtes vastajatele väga oluline. Ka koolipoolne suhtumine ja toetus raseduse ajal ning pärast lapse sünni oli teismeliste emade jaoks tähtis. Välja toodi nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi/näiteid nii eakaaslaste kui õpetajate suhtumisest. Teismeliste kokkupuudetest teiste institutsioonidega selgus järgmist: tormilise teismee ning probleemide tõttu koolis oli paaril vastajaist kokkupuuted lastekaitse spetsialisti ning psühholoogiga juba enne rasedaks jäämist. Enamus vastajatest leidis, et nad oleksid soovinud rohkem informatsiooni raseduse ja lapse sünniga kaasneva kohta ning toetust väljastpoolt, aga ise nad omaalgatuslikult kellegi poole ei pöördunud.

Kokkuvõtvalt võib nentida, et eraldi seisvate üksustena on võrgustik teismeliste emade ümber olemas, kuid paraku jääb puudu koostööst erinevate süsteemide vahel.

Igähele on teada tõsiasi, et riik saab alguse kohalikust omavalitsusest ning omavalitsus külast või linnaosast ning need omakorda kodust. Kodu saab aga alguse perekonnast. Lennart Meri sõnu meenutades on kett just nii tugev kui tugev on tema nõrgim lüli.

Käesolev uurimus ei pretendeeri üldistustele kogu Eesti teismeliste emade osas, kuid siiski võib ka teiste uuringute põhjal täheldada sarnaseid tendentse. Saadud uurimistulemused annavad ehk võimaluse teistel seda valdkonda täiendavalt uurida, et võtta kasutusele meetmeid probleemide ennetamiseks.

Uuringust saadav info võiks kasulik olla nii peredele, koolile kui ka kohalikule omavalitsusele.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Astover, V. jt 2010. Teismeliste rasedate ja nende vastsündinute perinataalne tervisetulem. Eesti Lastearstide Selts
2. Aimre, I. 2006. Sotsioloogia. Sisekaitseakadeemia. Tallinn
3. Ausna, A., R. 2010. Põlvkondade vahelist sotsiaalset mobiilsust kujundavate eluvalikute (life decisions) mõjutegurid noorukieas Pärnu noorte näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool
4. Berg, B., L. 2009. Qualitative Research Methods For the Social Sciences. Pearson Education, Inc
5. Boonstra, H. 2002. Teen Pregnancy: Trends And Lessons Learned. *The Guttmacher Report on Public Policy* nr 1: 2-4
6. Boyd, D., Bee, H. 2009. Lifespan Development. Fifth edition. United State of America
7. Butterwoth, G., Harris, M. 2002. Arengupsühholoogia alused. Tartu Ülikooli Kirjastus
8. Carey, M. 2009. The Social Work Dissartetion. Using Small-Scale Qualitative methodology. Open University Press
9. Curran, S., Harrison, R., Mackinnon, D. 2013. Working with Young People. SAGE Publications Ltd
10. Dey, I. 1993. Qualitative Data Analysis. A User-Friendly Guide for Social Scientists. New York: Routledge
11. Ennet, H-L., Kaurov, M. 2008. Noor ema. Abivahend tööks teismelise emaga. Tallinn. MTÜ Caritas Eesti
12. Eurofond. 2012. Noored ja NEET-noored Euroopas: esialgsed tulemused. Kokkuvõte. Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fond. (<https://eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/72/et/1/EF1172ET.pdf> 21.03.2014)
13. Ezzy, D. 2002. Qualitative Analysis. Practic and Innovation. Crows Nest: Allen & Unwin
14. Falck, G. 2010. Teenagers' Unintended Pregnancies and Contraceptions. Linköping University. Sweden
15. Flick, U. 2011. Introducing Research Methodology. A Beginner's Guide to Doing a Research Project. SAGE Publications

16. Furlong, A. 2006. Not a very NEET solution: representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work Employment Society*, 20: 553-569
17. Giddens, A. 2009. *Sociology*. 6th Edition. Polity Press
18. Gomm, R. 2004. *Social Research Methodology. A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan
19. Guest, G., MacQueen, M., Namey, E. 2012. *Applied Thematic Analyses*. Sage Publications, Inc
20. Haldre, K. 2009. *Sexual Health and Behaviour of Young Women in Estonia*. Dissartation. University of Tartu
21. Haralambos, M., Holborn, M. 2008. *Sociology. Themes and Perspectives*. 7th edition. HarperCollins Publishers Limited
22. Harris, J., White, V. 2013. *Oxford Dictionary of Social Work and Social Care*. Oxford University Press
23. Heina, M. Jt 2007. Ühiselt tulevikku: karjäärispetsialistide ja lastevanemate koostöö. Elukestva õppe Arendamise Sihtasutus Innove. Tallinn
24. Hellsten, T. 2008. *Olla lapsevanem*. Tallinn. Pilgrim
25. Hirjsärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina
26. Hutchison, E., D. 2010. *Dimensions of Human Behavior: The Changing Life Course*. 4th Revised edition. SAGE Publications Inc
27. Höhn, C. 2005. *Demographic Challenges for Social Cohesion: a review and analysis of the work of the European Population Committee 2001 – 2004*. Council of Europe Publishing
28. Imamura, M., jt (2007). Factors associated with teenage pregnancy in the European Union countries: a systematic review. *European Journal of Public Health*. Vol 17, nr 6: 630-636
29. Jones, G. 2009. *Youth*. Cambridge, Malden: Polity Press
30. Jõemägi, E. 2010. Valve Astover: teismeliste rasedus on üheks peamistest rahvatervise probleemidest (http://www.med24.ee/kliinik/kasulik/puuk1/article_id-17556 15.03.2014)
31. Järv, K. 2007. Koolipsühholoogi roll koolis. *Haridus* 1-2
32. Kasearu, K., Trumm, A. 2013. NEET: „Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi“? Noorteseire Eestis. *Poliitikaülevaade* 5/2013. Tallinn: SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS

33. Kera, S. 2004. Üheskoos teel. Lapse arengust ja kasvatuses. Tallinn. AS Kirjastus Ilo
34. Krull, E., 2000. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu Ülikooli Kirjastus
35. Laane, E., Laane, K. 1999. Teavet probleemkäitumiste ennetustööks. Tallinn
36. Laherand, M-L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn.OÜ Infotrükk
37. Lastekaitse Liit. 2013. <http://www.lastekaitseliit.ee/lapse6igused/lapseoigused/kas-mina-tean/lastekaitse/> 15.04.2014)
38. Lindemann, K. 2013. Haridus ja oskused elukvaliteedi mõõdikutena. Sotsiaaltrendid 6. Statistikaamet. Tallinn
39. Lünekund, M. 2013. NEET-noorte probleemid ning võimalikud lahendused NEET- noorte ja spetsialistide käsitluses. Tartu Ülikool. Magistritöö
40. Lyche, C. 2010. "Taking on the Completion Challenge: A Literature Review on Policies to Prevent Dropout and Early School Leaving", *OECD Education Working Papers*, No. 53, OECD Publishing. (<http://dx.doi.org/10.1787/5km4m2t59cmr-en> 10.02.2014)
41. Mangino, G. J. 2008. Voices of teen mothers: their challenges, support systems, and successes. University of Pittsburgh
42. Mangs, K., Martell, B. 2000. Psühhoanalüütiline arengukäsitlus 0-20 eluaastani. Tartu Ülikooli Kirjastus
43. Martinson, M. 2010. Õpiraskused. Kelle probleem? Kust otsida lahendusi? Tallinn. Kirjastus Koolibri
44. Mollborn, S., Jacobs, J. 2011. „We'll Figure a Way“: Teenage Mothers' Experiences in Shifting Social and Economic Contexts. University of Colorado at Boulder, Boulder, USA
45. Morehead, A., Soriano, G. 2005. Teenage mothers: Constructing family. Australian Institut of Family Studies
46. Newman, D., M. 2012. Sociology. Exploring the Architecture of Everyday Life. Sage Publications
47. Nüberg, T. 2010. Õnneliku kodu ja pere saladus. Tallinna Raamatutrükikoda
48. Pettai, I. 2010. Uuring: kooli pooleli jätmine saab noortele saatuslikuks. (<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/uuring-kooli-poolelijatmine-saab-noortele-saatuslikuks.d?id=30105689> 20.04.2014)

49. Rolfie, A. 2005. There's helping and there's hindering: Young mothers, support and control. Youth Policy and Social Inclusion. Routledge
50. Praakli, K. 2009. Intervjuu keeleandmete kogumise meetodina. Eesti rakenduslingvistika ühingu aastaraamat, 5
51. Punch, K., F. 2005. Introduction to Social Research. Quantitative and Qualitative Approaches. SAGE Publications
52. Pärismaa, S. 2012. Õpetaja suudab päästa teismelise ema murdumast. (<http://opleht.ee/960-opetaja-suudab-paasta-teismelise-ema-murdumast> 22.02.2014)
53. Sharf, R., S. 2010. Applying Career Development Theory to Counseling. 5th edition. United States of America. Brooks/Cole, Cengage Learning
54. Statistikaamet 2014. RV114: Elussündinud ema vanuserühma järgi.
55. Sutrop, M., Kraav, I. 2010. Koolinoorte väärtused ja väärtuskasvatus. Eesti Inimarengu Aruanne 2009. AS Printon Trükikoda. Tallinn
56. Zunker, V. 2008. Career, work, and mental health : integrating career and personal counseling. London: SAGE
57. Taru, M., 2010. Noored statistikapeeglis. Noorteseire aastaraamat: noored ja tööturg. SA Poliitikauuringute Keskus Praxis
58. Teenage Pregnancy Associates. 2011. Teenage Pregnancy: The Evidence. (<http://teenagepregnancyassociates.co.uk/tpa-evidence.pdf> 24.04.2014)
59. Tikko, A. 2010. Vanemate ootused õpetajale. Haridus nr 4
60. Toomse, M. 2007. Hariduslik ebavõrdsus. Sotsiaalne ebavõrdsus. Statistikaamet. Tallinn
61. Töötukassa statistika (riskirühmade andmed) (<http://www.tootukassa.ee/content/tootukassast/peamised-statistilised-naitajad> 05.04.2014)
62. Tööturuteenuste ja -toetuste seadus. (28.09.2005). Viimati muudetud 01.04.2013. Kasutamise kuupäev 13.mai.2013.a, allikas Riigi Teataja: (<https://www.riigiteataja.ee/akt/948762> 05.04.2014)
63. Unt, M. 2012. Noorte töötus Eestis majanduse tõusu- ja languse aastatel. Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut. Tallinna Ülikool
64. VanDenBerg, P., M. 2012. Protective factors for teen mothers: relations among social support, psychological resource, and child-rearing practices. Department of human development and family studies
65. Võõrmann, R. 2004. Koolist tööle... Haridus 6-7

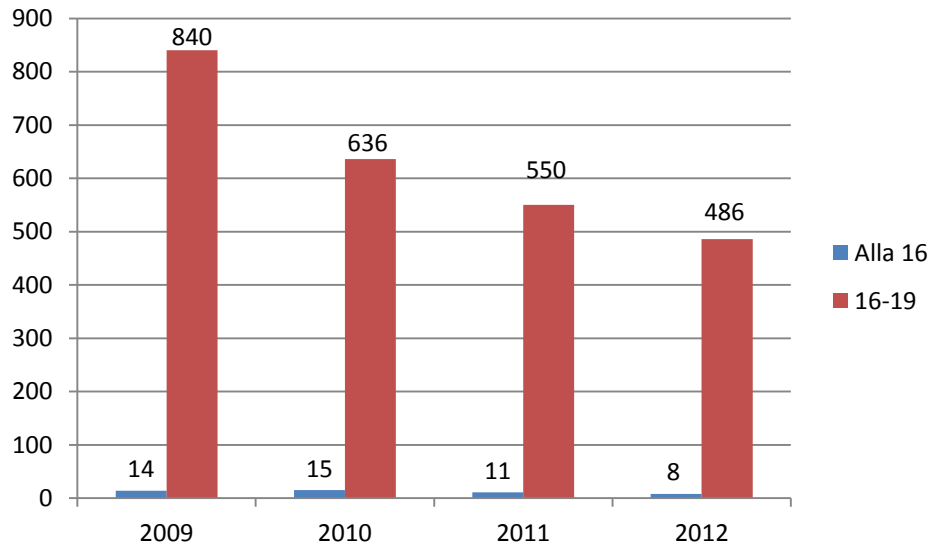
66. Youth in Action Programme Guide. 2008. European Commission.
(http://ec.europa.eu/youth/pdf/doc599_en.pdf 20.04.2014)

LISAD

Lisa 1. Elussünnid ema vanuserühma järgi 2009 – 2012

Joonisel on ära toodud teismeeas emaks saanute arvulised näitajad statistikaameti andmetel. Teismeeas emaks saamine on alates 2009. aastast olnud langustrendis.

(Statistikaamet 2014)

Lisa 2. Peter Blosi viis teismeea faasi

1. Eelteisemeiga (umbes 10-12 aastani)- tüüpiline on üha suurenev rahutus, ärrituvus ja agressiivsus ning kohanemiskused koolis ja kodus. Sõltuvus täiskasvanutest väheneb ja nende kiitusel või kriitikal ei ole enam endist tähtsust. Vanemate mõju väheneb.
2. Varajane teismeiga (umbes 12-14 aastani)- iseloomulik on järjest tugev vabanemisprotsess ning pöördumine rohkem perekonnavälisele objektidele. Nooruk heitleb vihkamise ja armastuse vahel oma vanemate vastu ning muutub agressiivseks ja provotseerivaks või reserveerituks, hoiab kõrvale ning on salapärase. Nooruk isoleerub, kuna tunneb, et teda ei mõisteta, et ta on mahajäetud, võõrandunud.
3. Kõrgteismeiga (umbes 14-16 aastani)- geneetiliselt, majanduslikult ja struktuuriliselt organiseeritum ja sekundaarprotsessiga iseloomustatav faas, mis lisaks kujutab endast pöördepunkti vabanemisprotsessis. Nooruk jõuab välja selgema pildini iseendast ning küsimus „Kes ma olen?“ saab kindlama vastuse: „See olen mina“. Töödeldakse suhet kõige ja kõigiga, mida lapsepõlve kombed ja tavad, sõltuvus ja sõprus on kujundanud.
4. Hilisteismeiga (umbes 16-25 aastani)-seda etappi iseloomustab nooruki püüdlus tasakaalu poole. See, kuidas tal see õnnestub, sõltub muuhulgas sellest, kui hästi talub ta konflikte ja hirmu. Teatud pinged ja hirm võivad olla arengule kasulikud ning edendada nende struktuuride integreerimisprotsessi, mis kujundavad iseloomuomadusi ja isiksust.
5. Järelteismeiga (umbes 20-25 aastani)- nn vahefaas, sest integreerumine, kooskõlastamine ja eristamine, mis selles faasis toimuvad, on iseloomulikud nooruki- ja täiskasvanuea vahelisele perioodile. Antakse hinnang kodu ja ühiskonna sotsiaalsetele ja religioossetele hoiakutele ning hinnatakse neid ümber (Mangus, Martell 200: 335-336).

Lisa 3. Intervjuu kava.

1. Kuidas Sul üldiselt hetkel läheb? Millega Sa tegeled?

Kui rahul Sa sellega oled/ Kui rahul Sa sellise elukorraldusega oled?

2. Kui Sa mõtled oma elule tagasi, nt päris lapsepõlvele, siis millised on olnud Sinu jaoks kõige olulisemad sündmused? (nt kooli minek)

Miks sa seda oluliseks pead? Kuidas see on mõjutanud Sinu edasist käekäiku? Mis siis juhtus? Sa tõid välja (kooli lõpetamise, lapse sünni), mida Sa enne seda tegid?

Mis sind mõjutas (kooli pooleli jätma, tööle asumise)? Kuivõrd Sinu vanemad sellega rahul olid? Oli Sul keegi, kes sind toetas, aitas, nõu andis? Kuivõrd Sa oleksid siis abi vajanud?

3. Räägi natuke oma kodust? Kes on su vanemad, Millega nad tegelesid (-vad)? Millised olid sinu suhted vanematega? Milline oli kodus teie majanduslik olukord? Kas see (maj. oluk) mõjutas ka sind - suhteid koolis, suhteid sõpradega, võimalusi ...?

4. Kuidas sul koolis läks? Millised olid sul hinded? - Kuidas sa õpetajatega läbi said? - Kui kehvasti, siis millepärast? Kes olid sinu sõbrad? Millised olid suhted klassikaaslaste/ sõpradega jne? Ütlesid, et ..... on see sind kuidagi ka hiljem mõjutanud-puudutanud? ... Kool jäi sul pooleli ... Miks?

5. Kool sai läbi - ...? Millised plaanid sul olid koolilõpetamise ajal? Mida tegelikult tegid? Miks? Nii, püüdsid tööd leida, aga ei leidnud? Mis sa arvad miks? ... Sinna tööle ei saanud ... kas proovisid kuskile mujale? ... Ei saanud ... öeldi, et haridust vähe? Ega ei tekkinud plaani kooli (nt õhtukooli) tagasi minna ...? Sõpru/ tuttavaid ei olnud, kes oleksid aidanud? Aga töötukassa ... jne.

6. Kuidas Sa näed oma tulevikku? Mida Sa teha tahaksid? Kuidas Sa selle saavutad? Mida Sa selle nimel tegema peaksid?

Teaduseetika reeglite järgimine töö koostamisel

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....(autori allkiri ja kuupäev)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anu Varep (21.02.1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**TEISMEEAS EMAKS SAANUTE ARVAMUSED ENDA TOIMETULEKUST
NING TULEVIKUPLAANIDEST**

mille juhendaja on Kairi Kasearu,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.05.2014